

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>



ÇAĞDAŞ

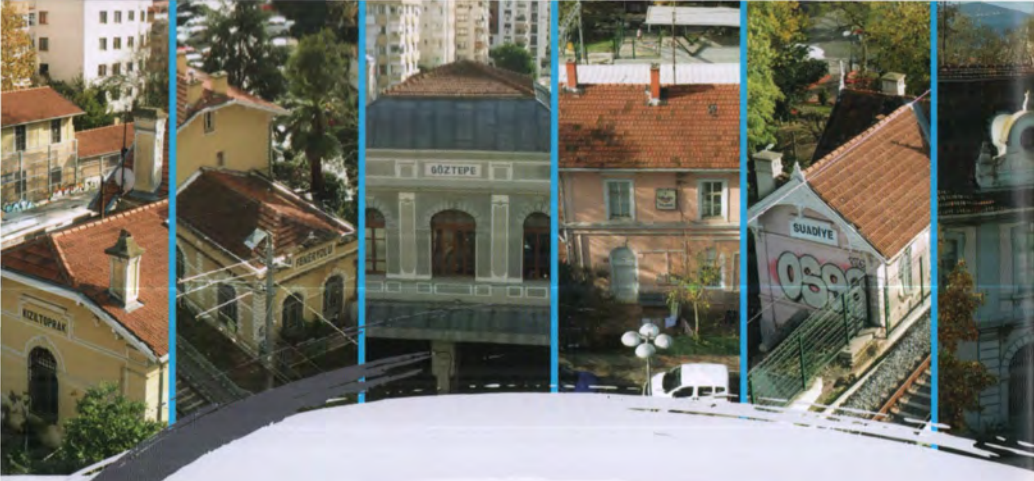
TÜRK DİLİ

DİL DERNEĞİ'NİN AYLIK DİL VE YAZIN DERGİSİDİR.

Sayı: 408 Şubat 2022 25 TL



Ahmet KOCAMAN
Güler Meriçkan GÜLEÇ
İsa KÜÇÜK



Atıl bırakılan tren istasyonlarına Kadıköylüler adına talibiz!

Kızıltoprak, Feneryolu, Göztepe, Erenköy, Suadiye ve Bostancı tren istasyonlarına komşularımızın görüşünü alarak müze, kültür ve sosyal yaşam merkezi yapmak için **Kadıköylüler adına talibiz!**

Av. Şerdil Dara ODABAŞI
Kadıköy Belediye Başkanı



**Kampanyayı
imzala**

Change.org/
TrenIstasyonlarıHalkındır

ÇAĞDAŞ TÜRK DİLİ

Cilt: XXXIII

ŞUBAT 2022

Sayı: 408

İÇİNDEKİLER

Dil Derneği Adına
Sahibi ve Sorumlu Yönetmeni
Sevgi Özel

Yayın Yönetmeni ve
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Ertuğrul Özüaydın
Yazı Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Kocaman
Yusuf Çotuksöken
Öner Yağcı
Hidayet Karakuş

Düzeltili
Nermin Küçükceylan
Hülya Can

Özlem İbiş YILMAZ
Dergi Tasarım ve Baskı
Ankara Sinerji Mat. Rek. ve
Yay. Ltd. Şti.

1324. Cad. Koray İş Merkezi 25/3

Öveçler-Ankara / 384 3693

Baskı: **Şubat 2022 / Yayın Türü: Yerel**

Yayın Aralığı: Aylık

Sürdürüm Koşulları

Kurumlara yıllık 360,00 TL

Bireylere yıllık 100,00 TL

Yurtdışı 50 euro

Sürdürüm için hesap numaraları

Alıcı Adı: **Dil Derneği İktisadi İşletmesi**

T. İş Bankası Mithatpaşa Şubesi

4228 249006

IBAN

TR37 0006 4000 0014 2280 2490 06

...

4228 3281 487 (euro hesabı)

IBAN

TR33 0006 4000 0024 2283 2814 87

...

Alıcı Adı: **Çağdaş Türk Dili Dergisi**

Posta Çeki: **30 51 11**

Yönetim Yeri

Konur Sokağı 34/4 Kızılay-Ankara

Telefon: **0312 425 8360**

Belgeç: **0312 417 3328**

e-posta: **ctd@dildernegl.org.tr**

www.dildernegl.org.tr

Dil Derneği, Bakanlar Kurulunun

24.07.2002 günlü 2002-4812 sayılı kararı
ile kamu yararına çalışan bir dernektir.

Yayın Yönetmeninden / **Ertuğrul ÖZÜAYDIN**706

Türkçe de (Kolik) Biçimbirimiyle Sözcük
Üretme / **Yusuf ÇOTUKSÖKEN**709

Sim / **Ferruh TUNÇ**714

Çok Dillilik ve Çok Kültürlülük
/ **Ahmet KOCAMAN**715

Behçet Necatigil / **Ali Turgay KARAYEL**719

Şiir Kime Yazılmaz / **İsa KÜÇÜK**725

Eleştiriye Katlanamazlık / **Yaşar ÖZMEN**726

Dilimizde de Tam Gaz Geri Gidiyoruz
/ **Yücel ÇAĞLAR**732

Ben Bi i Anlattım / **Nilüfer UÇAR**736

Sözcüklerin Dildeki Gerçekliği
/ **Asım ÖZTÜRK**740

Sanatın Ölümsüz Dehası Goethe
/ **Bedriye KORKANKORKMAZ**744

Hepsi İşte Böyle / **Sabahattin YALKIN**747

Türkçede "kileme" + Sözcüksel -Ton'lu
Birimleme (Türkçedeki Sözlüksel Matematik 2)
/ **Ömer DEMİRCAN**748

Alman Oryantalizmi / **Güler Meriçkan GÜLEÇ** ..754

Tırnak İmi, Tek Tırnak, Kısaltmalar
/ **Nermin KÜÇÜKCEYLAN**758

Hasan Ne İstiyor? / **Şahizer Senem TELLİ**762

ERTUĞRUL ÖZÜAYDIN
Yayın Yönetmeni

GİTMEDEN GÖREMEYECEĞİZ

Başladığım bu sayfadan sonraki yazacaklarımı bir noktaya kadar bilmek ya da bilmemek gibidir yolculuğa çıkmak. Yola çıkmak heyecanıyla açıldığınız o yolda başladığınız noktayı bilirsiniz de bitiş yerini tamı tamına kestiremezsiniz. Bunun en güzel örneği yazdığınız bir yazıda başınıza gelir. İnsan düşüncesine ne denli bağlı kalmak isterse istesin akıl yürüttüğü sürece değişim, gelişim göstermesi kaçınılmazdır.

İşte o beklenen gün gelen gündü. Gitmeden göremeyeceğiz. Durmanın yararı yoktu. Yola çıkmasına çıkılacaktı ama birileriyle birlikte yürümek istedi. Günlerinin sıkıcılığından uzaklaşmak istiyordu. Biraz değişik yerlerin havasını solumalıydı. Başka şehirler olabiliirdi, şehrin dışında kırlara çıkabilirdi, dağ taş yürüyebilirdi. Dağların sessizliğine, ormanların yeşilliğine sığınmak istiyordu. Özgürlüğüne yürünecekti.

O birini bekledi. Gözlerini o yöne çevirdi. Öyle biri var mıydı ki bekliyordu. Bir başına gitmeyi kafasına koydu. Kendi kendine kararına sevindi. Demek ki gölgesi ve kendi olacaktı. Gölgesi de sevindi. Kalabalıklar içinde yalnızlıklarını gördü. Gölgesi dengiydi. Bir roman kahramanı gibiydi gölgesi ve kendi. Gözlerini gölgesi üstünde gezindiriyor, varlığına seviniyordu. O bir görünmeyendi. Aslında görünmek istemeyendi. Görünür görünmez ne değişirdi? Gölgesi yaşama sevinciydi. Kendisi onun kim olduğunu, soyunu sopunu, yetiştigi çevreyi, huylarını iyi biliyordu.

Gölgesini tipleştirmek ve benzetmek gerekirse birçok yönüyle kendisine benzediğini gördü. Gölgesinin gerçek yüzünü bir tek kendi bilebilirdi. Bir bakıma o bir görünmeyendi ve bilikte görünmezlerdi. Dış dünyadan soyutlanmış yüzüyle hemen yanibaşında durmuştu. O da gelecekti. Gelmeyi bağlılıkla istedi. Artık tek başına değildi.

Yürümeye çizdiği yoldan başlayacaktı. İlk adımını attığı yerden uzaklara gitmekti amacı. Elinden gelse en uzağın uzağına dek gidebilirdi. Gölgesinin gölgesiydi onunla el ele yürüyordu. İçinde bulunduğu koşulların dışına çıkacaktı. Uzun ucundaki geleceğe doğru sonsuz göğün altında yola koyuldu. Başka zamanlara geçecekti.

Yol, yol olarak vardı. Yolun üstündeki kendini, yolun bir parçası görüyordu. Yalnız biri gibi gidiyordu. Kendi olarak değil, gölgesinden kopmayacak bir gölge olarak sürüyordu yolu. Düpedüz gölgeydi gittiği yolun simgesi. Yol akıyordu, gün akıyordu durmadan. Yol hiçbir yerde bitmiyordu, hiçbir yere varmadığı da ortadaydı. Yol onunla birlikte yürüyordu.

Yazılamayan bir yazının anlamıydı ya da başlamış da sonu getirilemeyen bir şiir. Yol yalnızca yol olarak uzuyordu. Ortaya çıkarılmış bir çalışmanın izlediği çizgi bağlamında, geçmiş ile gelecek arasında uzun soluklu bir serüvendi. Geçmişten anımsadığı kadarıyla üstünden geçip geldiği yolları biliyordu da bundan sonrasını ancak ve ancak kestirebilirdi. Boşluğun akışı gibiydi, e her yolun boşluğa açıldığını gördü.

Hiç gitmediği dağlara gidiyordu, hiç bilmediği orman yollarına dalacaktı. Yol onunla birlikte gidiyordu. İçten dışa doğru uzamasıyla bitmez tükenmezdi, kesin-tisizdi. Koruyucu gölgesi yanında yürüyordu. Kimsenin görmediği gerçeğiydi. İki gölgenin soluğunu taşıyan bir insan gibiydi. Gözleri bildiğiniz gözler gibi bakmıyordu, elleri bildiğiniz eller gibi tutmuyordu. Bir serüven yolcusuydu. Arkasında yıllarını bıraktı. Yol aldıkça yol uzuyordu.

Gittikçe özlemlerin, tutkuların yeniden biçimlendiğini gördü. Geçtiği her şey bir başka nitelik kazanıyordu. Yazdıkça duygu ve düşüncelerinin başka boyutlara yönelmesi de böyle değil miydi? Bir başka deyişle kişisel duyarlılıklarımız olaylar karşısında yeni bakışımızı yansıtabilirdi.

Adı uzak olan o yollara gidelim, dedi gölgesine. İster uzun ister kısa olsun, bile isteye yürüyelim o yolları. Gitmeden göremeyeceğiz. Gidelim, görelim. Sevmek uğruna yürüyelim, sevelim. Yarım kalacağını bilsek de yürüyelim. Asıl bu yüzden gidelim. O derin karanlık bizim, umuda ve ışığa gidelim.

Ağır ağır ilerliyordu. Evler sokaklar geçti, köyler kasabalar geçti. Bir yerlerden uzaklaştıkça bir yerlere daha çok yaklaşıyordu. Yaklaştığı her şey başka bir şeylerin başlangıcıydı. Görünen görünmeyen her yere gidebilirdi. Gittikçe yol uzuyordu. Günlerin gecelerin içinden geçiyordu. Zaman uzuyordu. Bütün yüklerinden kurtulmuş gittiği yola sıkı sıkıya sarılmıştı.

Belirsizliğin derinliğinde yolculuğunu sürdüren roman yazarının yoluna düşmüş gibiydi. Yürümek kitap yazmayı gerektirmezdi. O, yaşamın akışında yürüyordu. Yaratıcılık dediğimiz süreç, kendi çizgisinde bir arayış sayılabilirdi. Kaynağı sevgi olanın yönelimi belliydi. Çizgi bir araçtı.

Nereye gideceğine nasıl karar vermişti? Yola çıkış nedeni birine gitmek için de olabilirdi. Doğrusunu isterseniz ha bir yere gitmişti ha birine... O, o yolu yürüyenekti. Ayrıca o yola girmeden önce de o yol oradaydı.

O, birine gitmek için yola çıkmış olabilirdi. Belki o biri, kendisiydi. İnsan kendinden kendine gidebilirdi. İçsel yolculuğunda giden ve gidilen kendinden başka biri değildir. O yolculukta yolcu ötekine; öteki, yolcuya dönüşmüştü. En dıştaki kendi, en içteki kendine her yönüyle benziyordu. İçten dışa doğru yolculuğun böylesi gerçekliği yadsınamazdı.

Yolculuk izleğinden yola çıkan yazarın kendisi de hem bir noktaya ulaşmak çabası içindeyken hem de kendi iç yolculuğunu sürdürmüyor muydu? Gittiği yolu anlatan, yazan; o yolda yürüyen değil miydi? Başkasını yazarken kendini bulabilirdi.

Yolun huzuruna inanmıştı. Dünyayı gezmeli diyordu, dünyayı sevmeli. İşte tam burada kendinden dünyaya açılan bir yolculuktu düşü. İnanmakla başladığı bu yolculuk. Dünyanın ruhuna uzanan ve ulaşabilen düşsel bir yolculuk. Dante'nin "Tanrısal Komedi"si böyle değil miydi?

İnsanoğlu uzağa vardıkça daha uzağı hedef alıyordu. Kendini en uzakta görme isteğini hiç bırakmadı. İnsana özgü bir tutkuydu. Başladığı yeri düşündü. Şhirden kaçmak isteğiyle yanıp tutuştuğu günlerdi. İlerledikçe yolu öğreniyordu ve kendini tanımayı. Şhrin kalabalığında yitirdiği gölgesini şhrin dışında kırlarda, dağlarda buluyordu. O dağ yolları, başka başka patikalardan gezilebilecek kadar büyük ve güzeldi. Bu yüzden seviyordu şehir dışını.

Yazarın konuyu işlemesidir adım adım ilerleyişi. Yol boyunca çabası etkili anlatımdır. Görünmezliğe bürünerek amacına yönelik yolculuğunu sürdürecektir. Yazan öylesi yolları deneyebilir.

Orada durdu. Yolculuk buraya kadar mıydı? Olmak istediği yerde miydi? Bilemedi. Kendine baktı ve gölgesine. Uzaktan tanımak güçtü. O kendi miydi kendine yabancılaşmış başka bir yolcu mu? Durup bir kez daha çevresine bakındı.

Şimdi geldiği şu noktadan sonra neyi yazacağını düşündü.

TÜRKÇEDE {-kolik} BİÇİMBİRİMİYLE SÖZCÜK ÜRETME

YUSUF ÇOTUKSÖKEN

Özet

Türkçede yabancı sözcüklerin yanında, zaman zaman, az sayıdaki kimi biçimbirimler de; dilin çevrimine girmekte; yerli ve yabancı kimi sözcüklerle yeni sözlüksel birimler oluşturmakta; bu sözler (sözcük, kalıpkullanım, deyim, atasözü, dua, beddua, vb.) belli bir kullanım sıklığı kazandığında da Türkçenin sözvarlığına eklenmektedir. Bu bağlamda {-kolik} biçimbirimi de (Türkçe sözlüklerde “işkolik” örneği yer alıyor sadece) bunlardan biridir. Son dönemde bu biçimbirimle kimi yeni karma (/melez) sözcükler türetilmiştir ancak bunları şimdilik “anlık türetim” örneği olarak değerlendirmek durumundayız. Bu tür yabancı eklerle türetimin önüne geçmek için Türkçe eşdeğerli birimleri işe koşup, tümüyle yerli sözcükler türetmek gerekmektedir.

Anahtar sözcükler

Türkçe, biçimbirim, yeni sözcük, karma sözcük, yeni türetme

Giriş

Dillerde yabancı dillerden giren sözcüklerin yanında, kimileyin yabancı biçimbirimler de (“sözcük tabanını [kök, gövde] ve ekleri betimlemek için kullanılır”) gündeme gelmekte; bu biçimbirimler yabancı sözcüklerin yanı sıra gereksinim duyulması durumlarında yerli sözcüklere eklenebilmektedir. Böyle yerli ve yabancı biçimbirimlerle oluşturulan sözcükler, dil çalışmalarında “karma (/melez) sözcük”; bu işlem de “karmalama* (/melezleme)” olarak adlandırılmaktadır. Karma sözcüklerde, sözcüğü oluşturan biçimbirimlerin yerli-yabancı, yabancı-yabancı vb. birimlerden oluşması gerekiyor. örn. *faide* (Ar.) > *faıdacı*, *faıdacılık*, *faıdalan-*, *faıdalı*, *faıdasız*; *işkolik* (<iş [Tr.], -kolik [<Fr. alkolik]), *dokunmatik* (<banka [İt.] ve -matik [Fr.]), *atlıkarmıca* (atlı [Tr.] ve *karmıca* [<karaço (İt. “atla çekilen araba”)] vb.)

Biraz önce Türkçede yabancı kökenli biçimbirimler bulunduğundan da söz ettik.

(*) “karmalama” terimini “melezleme” karşılığında biz türettik.

Başlıcaları:

- **-ane** (Far.): Benzerlik gibilik anlamı verir. örn. *dost+ane > dostane* (arkadaşça), *hasm+ane > hasmane* (düşmanca).
- **-at** (Ar.) Adlara anlamı katar: *er>erat, gelir>gelirat, gidiş>gidişat*.
- **-baz** (Far.) Adlara sözkonusu işi, şeyi yapan kimse anlamı katar: *devrim>devrimbaz, dil>dilbaz, düzen>düzenbaz, kuş>kuşbaz, oyun>oyunbaz*.
- **-bi-** (Far.) Olumsuzluk anlamı verir. örn. *bi->biçare* (çaresiz), *bi->bihaber* (habersiz), *bi->bitaraf* (yansız)...
- **-dar/-tar** (Far.): Bir işi yapan kişi anlamı verir. örn. *bayrak>bayraktar, emek>emektar>emektar* (emekçi), *sancak>sancaktar*.
- **-i /i:/** (Ar.): Addan ve eylemden sözkonusu şeyle ilgili olan anlamında sıfat türetir: *ilim> ilmi* (bilimsel), *kanun> kanuni* (yasal), *tarih>tarihi* (tarihsel),
- **-iyeten** (Ar.) Ad soylu sözcülerden belirteç türetir: *ayriiyeten*...
- **-iye** (Ar.) Adlardan yer adı türetir: *otlak>otlakiye, yaylak>yaylakiye*...
- **-ist** (Fr.) Bir akımın izleyicisi anlamı verir. örn. *Kemal> Kemalist* (Atatürkçü), *Özal>Özalist* (Özalcı)...
- **-izm** (Fr.) Adlardan akım, okul, düşünsel dizge vb. adı yapar. örn. *Kemal>Kemalizm* (Atatürkçülük), *Özal>Özal+izm* (Özalcılık)...
- **-kolik** (Fr.) Ad soylu sözcüklerde o şeye düşkün, o şeyin bağımlısı anlamında adlar türetir: *iş>işkolik*...
- **-matik** (Fr.) Araç, aygıt, düzenek vb. anlamı verir. örn. *dokun(ma) > dokunmatik, para>paramatik*...
- **-siyon** (Fr.) Addan sıfat ve ad türetir. örn. *atma> atmasyon, uydurma>uydurmasyon*...
- **-var** (Far.) *ümid-var* örneksenerek *umut* (Tr.)> *umut-var*...
- **-zede** (Far.) Zarar görmüş kişi anlamı verir. örn. *banker>bankerzede, deprem>depremzede*...

{-kolik} biçimbirimi nereden geliyor?

Bu biçimbirimin nereden geldiği konusunda kaynaklarda en sık şu örnek verili-

yor: *alkolik* (< Fr. *alcoolique*, 'alkol düşkünü kimse' < İsp. *alcol* < Ar. *al-kuhl* sürülen sürme, antimon veya kurşun sülfat < Ar. *kaḥala*, karardı. - <https://www.nisanyansozluk.com/?k=alkol>) sözcüğünün "*al-kolik*" biçiminde kurulduğu (ya da böyle seslemlere bölünerek söylendiği) varsayılarak oluşmuştur, deniyor; kök-ekler çözümlemesinde {-kolik}'in biçimbirim olduğu düşünülüyor. Bu yapı örneksenerek, {-kolik} biçimbirimi zamanla da ad tabanlarına getirilerek, "bir şeye düşkün olan (kimse)" anlamı verecek biçimde değişik örnek sözcükler türetilmektedir: *işkolik*, *çaykolik*, *kahvekolik*, vb. (Bu süreçte, Türkçe sözlüklere de giren *işkolik*'in İngilizce *workalcoholic* > *workaholic* sözünden çevrilmiş olduğu varsayımını da akla getiriyor.)

{-kolik} biçimbirimin ad tabanlarına kattığı anlamlar

{-kolik} biçimbirimi, "sözkonusu şeye düşkün olan kimse" ya da "böyle düşkün olan kimselerin gittiği işyeri"; "kuruluş, sanalağ adresi adı" "ürün adı" vb. anlamıyla çok değişik sözlükbirimler oluşturmanın yolunu açmış, zamanla belli bir türetkenlik de kazanmış görünmektedir.

Dilimizde bugün {-kolik} biçimbirimiyle Türkçe türetilen örnekler arasında, işlevlerine göre, şunlar verilebilir (sanalağdan [internet] derlenmiştir):

a) Sıvı içeceklere, tutkun olan (kimse) anlamında: *ayrankolik*, *birakolik*, *çaykolik*, *içikolik*, *kahvekolik*, *kolakolik*, *rakıkolik*, *sukolik*, *şarapkolik*, *viskikolik*...

b) Uyuşturucu, sigara, nargile, puro gibi keyif verici maddelere tutkun olan (kimse) anlamında: *esrarkolik*, *kafeinkolik*, *nargilekolik*, *sigarakolik*, *purokolik*, *tütünkolik*...

c) Yiyeceğe düşkün olan (kimse) anlamında: *çikolatakolik*, *etkolik*, *kebabkolik*, *pastakolik*, *pastırmakolik*, *salamlıkolik*, *simitlekolik*, *tostkolik*, *yemekkolik*...

ç) Bir işe, hobiye, bir kutsala, nesneye vb. tutkun olan anlamında: *dinkolik*, *filmkolik*, *işkolik*, *kitapkolik*, *maçkolik*, *masrafkolik*, *namazkolik*, *otokolik*, *parakolik* (// tıptaki bir ağrının adı olan "*parakolik*" yabancı kökenli başka bir sözcüktür.), *suçkolik*, *Tanrıkolik*, *telefonkolik*...

d) Yeme, içme, alımsatım vb. ile ilgili hizmet veren (işyeri) anlamında: *ilaçkolik*, *kebabkolik*, *otokolik*, *tostkolik*...

Örneklerde de görüleceği üzere, {-kolik} biçimbirimi, tek biçimli ve uyum dışı.

Bu {-kolik} biçimbirimiyle kurulan karma sözcüklerin (*işkolik* [sıklığı 278 bin] dışında) hemen tümü, henüz Türkçe-Türkçe sözlüklerde yer almıyor. Şimdilik, kanımızca yukarıda örnekleri sözlüklere aktarmak gerekmiyor. Ancak bunların

kimilerinin kullanım sıklıkları hiç de az değil. Gugl (Google) adlı arama aygıtından (arama motorundan) yaptığımız bir araştırmada, kullanım sıklıkları açısından şu sonuçlara ulaştık: *çaykolik* (133 bin), *kahvekolik* (90 bin), *sukolik* (7500), *birakolik* (1350), *ayrankolik* (117)... Bu örnekler şimdilik sözlüklere giremeyecek olan anlık oluşumlardan sayılmalıdır. Ancak Türkiye'de çay ve kahve çok içildiği için *çaykolik* ve *kahvekolik* sözcüklerinin sözlüklere alınması düşünülebilir...

{-kolik} biçimbirimiyle kurulmuş sözcükleri Türkçeleştirmek

Bu konuda Türkçedeki kimi biçimbirimler ve sözcükler, yapılar işimizi kolaylaştırmaktadır. Şöyle:

a) {+sever} sözcüğünü kullanarak: *ayrankolik* > *ayransever*, *birakolik* > *birasever*, *çaykolik* > *çaysever*, *çikolatakolik* > *çikolatasever*, *etkolik* > *etsever*, *kahvekolik* > *kahvesever*, *kebapkolik* > *kebapsever*, *kolakolik* > *kolasever*, *maçkolik* > *maçsever*, *meyvekolik* > *meyvesever*, *namazkolik* > *namazsever*, *parakolik* > *parasever*, *pastakolik* > *pastasever*, *pastırmakolik* > *pastırmasever*, *rakıkolik* > *rakısever*, *simitlekolik* > *simitlesever*, *sukolik* > *susever*, *şarapkolik* > *şarapsever*, *tostkolik* > *tostsever*, *uyuşturucukolik* > *uyuşturucusever*, *viskikolik* > *viskisever*, *yemekkolik* > *yemeksever*...

b) {-CI} ekini kullanarak: *birakolik* > *biracı*, *çaykolik* > *çaycı*, *dinkolik* > *dinci*, *kahvekolik* > *kahveci*, *kolakolik* > *kolacı*, *masrafkolik* > *masrafçı*, *meyvekolik* > *meyveci*, *otokolik* > *otocu*, *parakolik* > *paracı*, *sukolik* > *sucu*, *şarapkolik* > *şarapçı*, *rakıkolik* > *rakıcı*, *viskikolik* > *viskici*...

c) {+ bağımlısı}, {+düşkün}, {+ tutkunu} sözcükleri kullanılarak: *birakolik* > *bira bağımlısı*/*düşkün*, *içkikolik* > *içki bağımlısı*, *uyuşturucu* > *uyuşturucu bağımlısı*/*tutkunu*...

Sonuç

Hemen her dilde, yerli dilde karşılığı bulunamayan kavramlar için ya yabancı dillerdeki karşılığı anımsanmaya çalışılır ya da anlık türetimlere başvurulur. Bu anlık türetimler arasında, sözcüğü oluşturan biçimbirimlerden ikisi de yabancı kökenli olabilmektedir. Bu bağlamda örneğin {-kolik}, {-matik} gibi yabancı kökenli biçimbirimlere sıklıkla başvurulduğu gözden kaçmıyor. Bunun bir moda olduğu, keyfi olarak türetildiği de sözkonusu edilebilir. Duyarlı kesimler, bu tür türetimlere karşı daha uyanık davranıp, Türkçe karşılığını bulmak için değişik söz üretme yollarını işe koşarlar.

Kaynakça

Çotuksöken, Yusuf (2021), “Türkçede {-matik} Biçimbirimiyle Sözcük Üretme”, *Çağdaş Türk Dili*, Ekim 2021, sayı: 404, sayfa: 455-458.

Gözütok, Avni (2008), “Türkiye Türkçesinde Karma Kelimeler”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* Sayı 36 Erzurum 2008, sayfa:17-22.

Türkçe Sözlük (2009) 11. Baskı, TDK, Ankara.

Türkçe Sözlük (2018) 4. baskı, DilDerneği, Ankara.

Gelişim-Larousse Ansiklopedi ve Sözlük, Milliyet Yayınları.

Kızılcık, Hasan, “Türkçeye Sızmış Türkçe Olmayan Ekler” (30.09.2012) [erişim 10 Ekim 2021] <http://www.hskizilcik.com> › turkce › dilyazilarim › yazı.

Özkan, Nevzat, “Türkçedeki yabancı unsurları tasnif denemesi” <http://www.ayk.gov.tr> › uploads › 2015/01 › [erişim 10 Ekim2021]

Kısaltmalar:

Ar. Arapça

Çin. Çince

Far. Farsça

İsp. İspanyolca

İt. İtalyanca

Tr. Türkçe

SİM

FERRUH TUNÇ

Kurtulmak için kulaçlar;
Şu, bataklık çamurundan çıkan çiçek tanrılar.

(Al sana bir zihin oyunu daha!)

Tuzaklar kurarak oyaladığımız yalnızlığımızdan
Hünerler göstererek perdelediğimiz hiçliğimizden

Değil mi yoksa;

Sık sık temize çektiğimiz
Şu karalama hayatlarımız?

Şimdi de durup ara veriyoruz yaşantıya bu mümkünmüş gibi;
Salgın varmış, silemediğimize göre sözlüklerden, geri
dönecekmiş savaş!

Tok bir buzağının geviş getirmesi gibi çayırda, yazdığımız bu
şiiirler

O kadar sevimli, bir o kadar da itici zaman zaman

Unutmayı, rüzgârın uzaklara götürdüğü bir tohum olarak
düşünmemiz, avuçlarımızdan.

Geminin battığı doğru, fakat hayatta kaldığımız da.
Üstelik bitmiş filan da değil yolculuğumuz.

Çaresiziz; yeniden, izimizin üstüne yürüyeceğiz.

ÇOK DİLLİLİK VE ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK

Türkçesi: AHMET KOCAMAN

“İki dillilik ve çok dillilik” terimleri aynı kişinin iki ya da daha çok dili kullanım yetisini anlatır. Ancak iki dilli terimi geleneksel olarak birey için iki ya da çok dilliliği ya da toplumsal çok dilliliği anlatmak için örtülü bir terim olarak kullanılmıştır; örn. çok dilli Singapur ya da Hindistan (bak. London & Yousef 1975, Hornby 1977, Fishman 1968...)

1) Dil topluluğu türleri

Dil toplulukları temelde üç türdür: tek dilli (Japonya, Kore), iki dilli (Haiti, Yunanistan) ya da çok dilli (Belçika, Hindistan, Nijerya, İsviçre). Tek dilli konuşma topluluğu bir anlamda yanlış bir adlandırmadır çünkü tek dillilerde de dil kesitleri ve biçimleri (style) arasında gider gelirler. İki dilli topluluklarda bir dilin iki ayrı değişkisi işlevsel olarak birbirini bütünler: üst düzey değişke (high variety) resmi ortamlarda ve yazıda kullanılır; alt düzey değişke (low variety) ise gündelik konuşmalarında (örn. Arapça konuşulan ülkelerde) kullanılır. Çok dilli bir konuşma topluluğu resmen birden çok dili kabul eder: sözelimi Hindistan anayasası yaklaşık 1652 ulusal dil ve lehçeden 15 ulusal dili kabul eder. Singapur Cumhuriyeti Çince, İngilizce, Malay ile Tamili kabul eder. İsviçre; Almanca, Fransızca, İtalyanca, Romansch'ı resmen tanır; Nijerya; İngilizce, Housa, Igbo ve Yobayı tanır.

Tek dilliğin olağan, çok dilliliğin dilsel bir çarpıtma olduğuna ilişkin inanış doğru değildir. Gerçekte dünyadaki iki yüze yakın ülkenin çoğu, dünyadaki beş bin dilden birden çoğunu kullanır: Dilsel ilişki ve dillerin bir arada bulunması olağan dil olgularıdır.

Çok dilliliğin resmen tanınması ya da tanınmaması bir ülkedeki çok dillilik için güvenilir bir gösterge değildir. Resmen tek bir dili tanıyan bir ülkede nüfusun kullandığı çok sayıda dil vardır. Birleşik krallıkta azınlık dili olarak kullanılan yüzden fazla azınlık dili vardır; ABD'de yüzde yediden fazla nüfus İngilizceden başka bir dil kullanır. Zaire yalnızca 5 dili resmen tanır ancak ülkede 250'den fazla dil kullanılır.

2) Çok dillilik için güdülenmeler (motivations for bilingualism)

Çok dilliği özendiren, etkileyen ve başlatan etmenler çeşitlidir ve karmaşıktır. Bunların içinde bir ülkeye özgü nedenler de vardır: Ülkenin çok dilli ve kültürlü olması. Böyle bir durumda belli bir dil, bütünleşme ve üretim için bir bağlantı dili olabilir. Bu işlev Roma İmparatorluğunda Latince Yunancaya ve Avrupa sömürgelerinde İngilizce, Fransızca ve İspanyolca ve Portekizceye verilmişti. Ek bir dil, ulusal bir kimliği dile getirmek için (örn. Hindistan'da Hintçe, Endonezya'da Bahasa, USSR'de Rusça ve İsrail'de İbranice) ya da bir dile karşı

belli bir tutumu gösterir: örn. Arapça, Sanskrit ve Pali sırasıyla Müslümanlık, Hinduizm ve Budizm için dinsel bağlantılarda kullanılır. Büyük ölçekli göçler de çok dilliliği güdülemiştir: Pakistan'da Bihari konuşurları için (Hintçenin bir değişkesi); Sindha kültürel ve dinsel kimlik için Hindistan'ın güneyindeki konuşurlar arasında. Sanskritçenin Bangladeş ve Endonezya'da Arapça konuşmayan konuşurlar arasında yayılmasından kültürel ve dinsel kimlik sorumluydu. Siyasal egemenlik de dil yükümlülüğünü dayatmıştır; örn. Japon işgali döneminde Kore, Malezya ve Singapur'da Japonca gibi. Öteki nedenler, dile ilişkin saygınlık ve seçkincilik olabilir; örn. Moğol egemenliğinde Hindistan'da Sanskritçe ve Moğol yönetiminde güney Asya'da Farsça ve günümüzde dünya dolayında İngilizce. Dil ve kültür açısından çoğulcu toplumların dil politikası çok dilliliği ve dil yayılımını doğrudan etkiler; bu çerçevede Hindistan'da "Üç dil formülü" yerel bir dilin, Hintçe ve İngilizcenin öğretim izlencesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Başka bir dilin sürdürülmesi ve seçimi, belli alanlarda kullanımının yeğlenmesine ve saygınlığına bağlıdır; örn. bilim, teknoloji, yönleme (navigation) ve havacılıkta İngilizce. Çok dilliliği güdüleyen toplumsal gelenekler, alışkanlıklar da vardır. Çok dilli Tukano köylülerinin erkek dili, kadın dili ve paylaşılan bir ticaret dili vardır.

3) İki dilliliği tanımlama

Genel olarak iki dilli olana ilişkin benimsenen bir tanım yoktur. Kimi zaman

iki dillinin, iki dilde de anadili benzeri bir denetimi olması gerektiği öne sürülür. Başka bir görüşe göre de bir dili belli bir işlev için etkili bir biçimde kullanmak yeterlidir. Weinreich (1953:1) iki dilliliği, "iki dili bir seçenek olarak kullanma" olarak tanımlar. Haugen (1953: 61) "iki dilli birisi başka bir dilde anlamlı sözceler üretir" der. İki dilde yeterlilik; bir dilin ötekine karışmaksızın kullanımlarında eşdeğerli yeterlik; öteyandan bir dilin kırık dökük türlerini kullanma anlamına gelir. Birçok iki dilli, çok dilli kişiler; ikinci bir dilde "anadili benzeri" bir denetime ulaşamazlar ya da bu düzeyi düşlemezler (Beardmore 1982: 1-36)

4) İki dillilik türleri

İki dilli bağlamlarda dillere ilişkin tutumda iki tür birbirlerinden ayrılır: eklemeli (additive) iki dillilikte dile olumlu değer yüklenir; çıkarmalı iki dillilikte dile olumsuz değer yüklenir. Eklemeli iki dilliliğin bir örneği eski sömürgeler İngilizce ve Fransızcaya ilişkin tutumdur. Çıkartmalı (subtractive) iki dillilik azınlık dili sayılarının ya da dili konuşanların sayılarının azaltılmasıdır; örn. Birleşik Krallıkta Welsh konuşurlarının ve İrlanda'da İrlanda dili konuşurlarının azaltılması.

5) İki dilliliğin ölçümü/ölçülmesi

İki dilliliği ölçmek için bir dizi değişken kullanılmıştır. (Baetseus Bearsmore 1982:69-98) Bu şunları içerir: konuşma, okuma, yazma ve dinleme becerileri yeterliği; dilin öğrenildiği bağlamlar (bileşik/compound ve sıralı/coordinate);

öğrenme alanları ve öğrenme yaşı (eş-zamanlı ve ardışık). İki dilli okuryazarlık yalnızca bir doğrultuda ölçülür; örn. Amerika'da bilinen iki dillilikte okuryazarlık İngilizcede ölçülür ama öteki dillerde nadiren ölçülür.

6) İki dilliliğin dilsel etkileri

Bireysel ya da toplumsal iki dillilik, iki dil ilişkisiye girdiklerinde çeşitli değişikliklere uğrarlar. Olağan durumda bir kişinin ilk dili ötekileri etkiler. Bu, karışım (interference) ya da aktarım (transfer) olarak adlandırılır. Bu tür aktarımlar dilin her düzeyinde görülebilir: örn. sözcük, sesbilgisi, dilbilgisi, deyiş ve söylem. Bu karışımın sonucu, yabancı şivedir (accent) (Haugen 1953, Weinreich 1953). İki dili iki kullanım bağlamında karşılaştırdığımızda bu durum kolayca doğrulanabilir. Bunun iyi bir örneği İngilizcenin dünya ölçeğinde kullanılması ve çeşitli düzeylerde yerleştirilmesidir (Kachru 1983, 1986).

7) Dil benzeşmesi/çakışması

Yoğun dil ilişkisi, dil benzeşmesi (language convergence) ile sonuçlanır-yalnızca söz varlığında değil, bütün yapıda karışımdır. Bu tür bir benzeşmenin /çakışmanın sonucu bir dilsel alandır (language league). Bu tür dil alanlarında, kalıtsal ilişkisi olmayan diller, kalıtsal olarak ilişkili dillerden ayrı bir küme oluşturmak için bir araya gelir. Balkan dilleri böyle bir birliktelik (Sprachbund) oluşturur; bunlar Hint-Avrupa dilinin genetik olarak ayrı alt kümeleridir (Bulgarca, Macedonian, Romence ve

çağdaş Yunanca). Güney Asya da dilsel bir alan oluşturur; bu dört dil ailesini içerir: Indo-Aryan, Dravidian, Munda ve Tibeto-Busman (Masica, 1976).

8) İki dilliliğin disiplinler arası boyutları

İki dillilikle ilgili araştırma konuları yalnızca dil ve eğitimle ilgili değildir (Wald, 1974). Bilim alanıyla ilgili sınırları aşar ve iki dilliliğin zekâ, kavrama üzerindeki etkilerini, iki dilli kişinin beyni, dilbilgisi, yaratıcılığı ve dil seçeneklerinin durumsal çözümünü içerir.

İki dilliliğin zekâyâ etkileri konusu batı toplumunda dile getirilir. Bu konudaki araştırmalar üç büyük, önemli aşamadan geçmiştir: birincisi iki dilliliğin etkilerini zarar verici, ikincisi yansız, üçüncüsü eklemeli/artı olarak değerlendirmiştir. Araştırma bulgularında birçok konu yoruma açıktır. Ancak günümüzde iki dilliliğin yararlarının, ondan ileri gelecek kısa dönemdeki zihinsel zararların çok ötesinde olduğu konusunda genel bir görüş birliği vardır (Cordasco 1978, Baker 1988). İki dillilik ve biliş konusundaki araştırmalar iki dilliliğin bilişsel gelişme üzerindeki etkileriyle ilgilidir (Ben-Zeev 1997, Baker 1988, 22-24). Zihinsel, ruhbilimsel araştırmaların odak noktası iki dilliliğin iki ya da daha çok dile ilişkin süreçlerinin tek dillilikle aynı olup olmadığını anlamaya yöneliktir. İki dilli kişinin dilbilgisini betimleme çalışmaları; iki ya da daha çok dil kullanan konuşma topluluklarıyla ilgili önemli kuram ve yöntem sorunlarını ortaya çıkarır.

9) Çok dilli toplumlar ve dilsel azınlıklar

Çok dilli bir toplumda azınlıktaki dilsel topluluklar sorunu karmaşık bir konudur ve bütün dünya bununla karşı karşıyadır. Bunlar ilk dili ülkede baskın ya da çoğunluk dili olmayan toplulukları da içerir (Skutnabb-Kangas 1981). Örneğin Hindistan'da yaklaşık 1652 dil ve lehçeden yalnızca on beşi "ulusal dil" olarak tanınmaktadır. Bu devletlerde ulusal dillerin çoğu yönetim ve eğitim dili olarak kullanılır. Bu nedenle çok sayıda azınlık dili kullanıcıları anadillerini önemli bağlamlarda kullanamazlar. Azınlık dilleri konusu uluslararası düzlemde yalnızca eğitim ya da bir dil konusu olmanın ötesine geçmiştir, karmaşık bir siyasal soruna dönüşmüştür. Amerika'da 1980'lerde bir dizi yargı kuralları ve yasal eylemler azınlık dili hakları konusundaki farkındalığı göstermiştir. Birleşik Krallıkta (United Kingdom) Asya ve Afrika'dan göçler nedeniyle ülkenin dilsel görünümüne yeni bir boyut eklenmiştir. Çoğu Asya ve Afrika ülkelerinde azınlık dilleri sorunu; bu tür diller etnik kimlikleri simgelediklerinden bu yana tehlikeli toplumsal-siyasal soruna dönüşmüştür. Amerika'da "yalnızca İngilizce" hareketi kimilerine azınlık dillerine bir tehdit olarak düşünülmektedir. Bu dilsel ayrışmaya bir tepki olarak, insan haklarının bir parçası olarak "Bireysel Dil Hakları Bildirgesi" (Declaration of Individual Human Rights) başlıklı bir akım da vardır.

10) İki dilli kişinin yaratıcılığı

Benimsenen (ikinci) dillerde ya da bir dil "üst" değişkesinde geniş kapsamlı yaratılar vardır. Yalnızca son yıllarda iki dillilerin "yazınsal yaratıcılığı" dikkati çekmiştir. Çok sayıda örnek vardır: İngilizcenin eklemeli bir dil olduğu bölgelerde (Güney doğu Asya, Batı Afrika ya da Filipinler), Fransızca konuşulan bölgelerde (Cameroon, Senegal, Togo, Upper volta ya da Zaire), ve Güney Hindistan'da Hintçe (bak. Smith 1987).

İki dillilerin başka kimselerle etkileşimde kullandıkları sözel stratejiler; dil değişimine ilişkin tutumlarını, kimliklerini ve işlevsel tercihlerini göstermesi açısından ilginçtir.

Alındığı yer:

Multilingualism and multiculturalism. International Encyclopedia of Linguistics, William Bright (ed.) cilt 1, s. 182-185. OUP, 1992.

BEHÇET NECATİGİL

ALİ TURGAY KARAYEL

Sevdiği kişiye duygularını söyleyemeyenler olmuştur. Peki, niçin? Çekindiği-mizden, reddedilme korkusundan olabilir mi? Olabilir. Çevremizdekilerin bizimle alay edeceğini düşünmüşüzdür belki. Derken "sevgileri yarınlara bırakmışsınız", hep "bitmeyen işlerimiz" çıkmıştır önümüze. Eski defterleri açmayalım mı? Behçet Necatigil "Sevgilerde" ile açmış o "gizli bahçemizi".

"Sevgileri yarınlara bıraktınız
Çekingen, tutuk, saygılı.
Bütün yakınlarınız
Sizi yanlış tanıdı.

Bitmeyen işler yüzünden
(Siz böyle olsun istemezsiniz)

Bir bakış bile yeterken anlatmaya her şeyi
Kalbinizi dolduran duygular
Kalbinizde kaldı.

Gizli bahçenizde
Açan çiçekler vardı,
Gecelerde ve yalnız.
Vermeye az buldunuz
Yahut vakit olmadı."

Sevgileri yarınlara bırakmayıp karşılık bulanlar yok mudur? Vardır elbette. Ancak bazılarının yazgısı ayrılıktan yana yazılı. Gerçi Attila İlhan, "ayrılık da sevdaya dahil" diyor. Necatigil'in "Gizli Sevda"²sında ayrılık sevdaya dahil mi, dahil değil mi bakalım.

"Hani bir sevgilin vardıs
Yedisekizsene önce,
Dün yolda rasladım
Sevindi beni görünce.

¹ Behçet Necatigil, Bütün Şiirleri, YKY, 2002, s.131

² Behçet Necatigil, Bütün Şiirleri, YKY, 2002, s.99

Sokakta ayaküstü
Konuştuk ordan burdan,
Evlenmiş çocukları olmuş
Bir kız bir oğlan.

Seni sordu
Hiç değişmedi dedim,
Bildiğin gibi.
Anlıyordu.

Mesutmuş, kocasını seviyormuş,
Kendilerininmiş evleri.
Bir suçlu gibi ezik,
Sana selam söyledi."

"Şiiri az kelimeyle kurmak, şiiri korumaktır"³ diyen şairimiz, yaşamın kısa bir kesitini az sözcükle anlatmada çok başarılı. O kısa kesitten ne çok anlam çıkıyor değil mi?

Aradan yedi sekiz yıl geçmiş, ayrılık yalnızca erkeğin sevdasına dahilmiş gibi görünüyor ilk bakışta. Öyle ya kadın evlenmiş, mutluymuş, bir kızı, bir oğlu olmuş... Tüm bunlara karşın kesin yargıya varmak kolay mı? Peki, niçin; evlendim, mutluyum, kocamı seviyorum, diyor kadın? Eski sevgiliden öç almak, onu kızdırmak için mi? Olabilir. Belki gerçekten mutludur, kocasını çok seviyordur. Elbette olabilir. Başka bir seçenek yok mu? O umutlanmasın, kendi yaşamını kursun, üzülmesin diye olamaz mı? Bu da olabilir. Nasrettin Hoca gibi söyleyeyim "sen de haklısın."

Sesine bakalım şiirin. Söyleyeceklerimi bilenler vardır kuşkusuz ancak yine de değineyim kısaca. Son dizede her sözcük "s" harfi ile başlıyor, aynı ünsüz yinelenmiş, edebiyat teriminde buna "aliterasyon" deniyor. Sondan üçüncü dizede "e" ile "i" ünlüsünün yinelenmiş, bunun terim karşılığı "asonans". Diğer dizelerde aliterasyon asonans yok mu, var tabii. İşte şiirin sesi bu nedenle güzel. Ben şiirleri bazen yüksek sesle okurum müziğini duymak için. Çok hoşuma gider.

Aşk, evle insan ilişkisi, çocuklar, geçim sıkıntısı, yalnızlık, düş kırıklığı gibi konularda birbirinden güzel şiirler yazan Behçet Necatigil "Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü"nde kendini şöyle tanımlar: "Şiirde kırk yılını, doğumundan ölümüne, orta halli bir vatandaşın, birey olarak başından geçecek durumları hatırlatmaya; ev-aile-yakın çevre üçgeninde, gerçek ve hayal yaşantılarını iletmeye, duyurmaya harcadı."⁴

³ Behçet Necatigil, Bile/Yazdı, YKY, 2021, s.94

⁴ Behçet Necatigil, Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, YKY.

Mallerm "Şiir düşüncelerle değil, sözcüklerle yazılır" diyor. Sözelimi anne babaların çocuklarını çok sevmesi onlar için güzel şiirler yazabilmesine tek başına yeterli gelmeyeceğine göre Mallerm'nin sözü doğru. Düşünce, duygu şiir için gerekli ancak dediğim gibi tek başına yeterli değil. Sözcükleri ustalıkla kullanmak gerek.

Onun çocuk sevgisini anlatan "Mavi Işık"⁵ta sözcükleri ustalıkla kullanmasına tanık oluruz bir kez daha:

"Sen bir çiçeksin
Annen saksı,
Azıcık hastalansan
Odalar yaslı.

Sevincimiz, üzüntümüz
Hep sana bağlı,
Senden gelir gücümüz
Doğan güne karşı.

Bizim çocukluğumuz
Karanlık, paslı...
Sen güneşlerde yaşa
Altın saçlı!

"Senden gelir gücümüz / Doğan güne karşı" diyor ya şair, çocukların gereksinimlerini karşılamak, onları rahat ettirmek için yaşamın sıkıntılarına göğüs geriyor mu anne babalar?

"Çarşılarda bir şey"⁶
Biz pek aramazdık çocuklar olmasaydı.

Kasaplarda manavlarda bazı yorgun kadınlar
Hep de تنها saatleri seçerler
Sonra yavaş bir sesle
Çocuk için hasta kaç gündür yemiyor
Biraz et biraz meyva isterler.

Bir halk türküsünde, "Hangi günü gördün akşam olmamış" diyordu. Dizede beş sözcük var ancak ondan beş bin yargı çıkar mı çıkar? Yok canım o kadar değil, dersiniz haklısınız, yazarlar yalan söyler demeyelim ayıp olur şimdi; abartırlar

⁵ Behçet Necatigil, Bütün Şiirleri, YKY, 2002, s.92

⁶ Behçet Necatigil, Bütün Şiirleri, YKY, 2002, s.148



diyelim. Bazen bir şiir bir türküyü bazen de bir türkü bir şiiri anımsatır ya, "Sizin Hikâyeniz"⁷i böyle anımsadım ben.

"Beklersiniz hastalığınız geçsin
Bir şeyiniz kalmasın bahara,
Hayatınızı bir yoluna koymanın
Sırası ondan sonra.

Karlı yağışlı havalar
Düzelir sonunda,
Hiç eski sözünüzde mi durursunuz
Mevsim bahar, sizde sıhhat olsun da.

Sizi eve bağlayan bir şey yok,
Hürsünüz uçan kuş gibi.
Parasızlık bu sefer de bahaneniz,
Canım, ne zaman paranız olmuş ki.

Ölüm, ölüm! Uzaktan uzaktan,
Sesleriyle büyülü gibisiniz.

⁷ Behçet Necatigil, Bütün Şiirleri, YKY, 2002, s.63

Gittikçe kararan bu dünyadan
Canım, siz de bu şekilde gidiniz."

Bekleriz şu mevsim geçsin, bu iş bitsin, paramız olsun... Ölüme dek erteleriz. "Nasıl yaşadığımızı fark ettiğimiz ölçüde yaşamanın şiirini yazıyoruz."⁸ demişti şiir anlayışını aktardığı "Bile/Yazdı" da. Evet, işte ne yazık ki ayrımına varamadığımız, onunsu incelikle görebildiği bizim gerçek hikâyemiz.

Şiirlerinde işlediği başka bir konu daha var. Düş kırıklığı... Hangimize uğramamış ki evlenip rahat yaşamayı düşleyen genç bir kıza da uğramamış olsun. "Gözleri Badem"⁹ de genç kızın öyküsünü anlatır yalın dille.

"Ben annemin evinde
Fındık fıstık üzüm
İlerde evlenince
Çuvalla düşünürdüm.

Aşk idi beni iten
Sev seni seveni
Bir yavru ceylân iken
Yâd avcı vurdu beni.

Evlendim kocam
Bir güzel âdem
Odalarda fıstık yok
Gözleri badem.

Mavi değilmiş deniz
Hey gidi fıstık üzüm
Kızlar günün birinde sevip evlenirseniz
Sizleri de görürüm."

Ne diyeyim şimdi, "Hey gidi fındık üzüm" ya...

Sevgili şairimiz Behçet Necatigil, eşine yazdığı bir mektupta "Rahatımı kaçıracağ -şiirden gayrı- her düşünceye boş verdim"¹⁰ diyor. Dünyanın bitmeyen sıkıntılarından uzak durup kendini tüm varlığıyla şiire adamak hiç kolay değil. "Yaşamamın şiirini yazmak" içinsanırım bu gerekiyor.

⁸ Behçet Necatigil, Bile/Yazdı YKY, 2021, s.74

⁹ Behçet Necatigil, Bütün Şiirleri, YKY, 2002, s.98

¹⁰ Behçet Necatigil, Serin Mavi, YKY, 2012, s.15

DİL DERNEĞİ EMİN ÖZDEMİR ÖDÜLÜ 2022

Yaşamı boyunca Harf ve Dil Devrimlerinin ödünsüz savunucusu olan 1 Eylül 2017'de yitirdiğimiz Dilci, Yazar Emin Özdemir'i devrimci kişiliğiyle yaşatmak, düşünce ve yapıtlarını gelecek kuşaklara aktarmak; dil duyarlılığını, çağdaş dil ve yazın öğretimi anlayışını tanıtmak ve yaygınlaştırmak amacıyla Özdemir Ailesi ile Dil Derneği'nin düzenlediği "Dil Derneği Emin Özdemir Ödülü" 2022'de bir "gazeteci kitabı"na verilecektir.

Ödüle Katılma Koşulları

1) Ödüle aday yapıtlarda Dil Derneği'nin amacına uygunluk, Türkçenin yaratıcı olanaklarını kullanmadaki başarı, yazınsal duyarlık ve değer aranacaktır.

2) Ödüle aday gösterilecek yapıtlardan altısının, başvuru yazısı ve kısa yaşamöyküsüyle birlikte yazarın kendisince ya da izin belgesiyle birlikte yayınevince Dil Derneği'ne gönderilmesi gerekmektedir (postadaki gecikme göz önüne alınmayacaktır).

3) Ödüle aday yapıtın 1 Ocak 2021 - 30 Haziran 2022 arasında yayımlanmış olması gerekmektedir.

4) Ödüle son başvuru tarihi 5 Temmuz 2022'dir.

5) Özdemir Ailesinin parasal katkısıyla düzenlenmekte olan ödül, 2.000,00 TL olarak belirlenmiştir.

6) Seçici kurul Fikret Bila, Faruk Bildirici, Nursun Erel, Prof. Dr. Korkmaz Alemdar ile (aile adına) Prof. Dr. Özlem Özdemir Kumbasar'dan oluşmaktadır.

7) Her yazar, ödüle tek bir yapıtla başvurabilir.

8) Ödül tek yapıta verilecektir, ödüle değer görülen yapıtın yazarına, ailece saptanan ödülün yanı sıra Dil Derneğince bir belge ve bir anmalık sunulacaktır.

9) Ödül töreni, 1 Kasım 2022'de Harf Devriminin 94. yıldönümünde yapılacaktır.

10) Ödüle Dil Derneği Yönetim Kurulu üyeleri aday olamazlar.

Tel. 0312-425 83 60; Belgeç. 0312- 417 33 28
dildernegi@dildernegi.org.tr; www. dildernegi.org.tr

ŞİİR KİME YAZILMAZ

İSA KÜÇÜK

Evrende aynası kalır
Kırılsa gökyüzünün gönlü
Kendisine Ay, bize Güneş tutulması

Sakalsız rüyalara girmez
Yol ortasında güleç bir ermiş
Kendisine bekçi, bize hırsız

Gizli kamerayla çekilmiş yalnızlık
Ay batmasa sabah olmaz
Kendisine dere, bize çöl

Ah bu sessizlik, "keşke" çılgılığı
Sorduk
Kendisine nokta bize çizgi

Yandık ve güldük
Aşk ve sevgi vardı
Kendisine çiçek bize şiir kaldı

Kalpde, gönülde, yürekte açan
Rüzgâra yazılır
Kâğıda yazılmaz!

ELEŞTİRİYE KATLANAMAZLIK

YAŞAR ÖZMEN

Eleştiriye katlanamazlık... (tahammülsüzlük...) Sanat ortamını, insan ilişkilerini, sosyal yaşamı ve sanatı etkileyecek tutum bozukluğu. Eleştirinin amacı bakımından ilginç ve can sıkıcı bir durum. Bu tutum, basit bir nedene dayanmıyor. Sorunu çok yönlü sorguladığımızda altından neler çıkacak, birlikte görelim.

Şiiriniz eleştirildiğinde nasıl tepki verirsiniz, diye sorsak hemen hemen herkes, "Eleştirilmek, göremediklerimi gösterir onun için eleştirene saygı duyarım" der... Gerçekte böyle midir? Sağduyumuzu yanımıza alıp kendimize soralım. Yapıtı veya sanat anlayışı eleştirildiğinde olumlu tepki gösteren sanatçıyla çok seyrek karşılaştım. Asıl neden nedir, kısaca değinelim mi?

Yazınla ilişkisi ve ilgisi olanlar, az çok bu ortamın işleyişini bilirler. Hemen hemen herkesin sık sık tanık olduğu bir eleştiri tahammülsüzlüğü ile karşı karşıyayız. Sosyal medya; şiir, metin ve görsel paylaşım ortamına dönüştü. Paylaşılan şiire, beğeni dışında olumsuz bir yorumda bulunursanız başınıza akla gelmedik işler açılabilir. Bunun yanında eleştireni; çok bilmekle, bilgiçlik taslamakla, hadsizlikle ya da taraftarlıkla suçlayıp sıyrılıveririz eleştirinin güzelliğinden... Paha biçilemez bilgiler fırlatıp atarız önyargılarımızın kol

gücüyle; övgü kıvamında değilse...

Eleştiri, özellikle dil sanatlarında vaz geçilemez ve paha biçilemez bir konudur. Neden? Dil sanatları, o kadar çok değişkenle karşı karşıyadır ki en usta yazar bile çoğu yerde çoğu değişkenin ayırına varamaz. Kerelerce üzerinden geçmesine karşın gözünün önündeki pek çok yanlış göremez. Diğer taraftan yapıtta estetik değer yaratacak örtük olgu ve olayı çoğunlukla yakalayamaz. Yazında böyle bir durum vardır; normaldir ve insan beyninin çalışma süreciyle ilgilidir. Bu yüzden her ne olursa olsun, metnin ikinci hatta üçüncü bir gözle eleştirilmesi sorunlu yerlerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Yazarın/şairin eğitimi ve gelişimi için de çok değerlidir. Keşke bilinçli ve yetkin eleştirmenler, ortaya koyduğumuz her yapıtı eleştirebilseler. Yazara ve sanata rehber olabilseler. Burada ayrıca açıp küçük bir soru yöneltmeliyim: Bilinçli, yetkin ve sistemli bir eleştiri Türk yazınında var mıdır? Ayrıca tartışılması ve yanıtlanması gereken kapsamlı bir sorudur bu.

Bu yazımda, sistemli ve bilinçli bir yazın eleştirisinden yola çıkmayacağım. Bir şiir eleştirisi, ayaküstü bir yargı, sanat görüşüne yönelik bir söylem karşısında gösterdiğimiz yaklaşım ile takındığımız tavrın nedenleri üzerinde duracağım. Tahammülsüzlüğün sınır-

ları öylesine daralmış ki patlama noktasına gelinmiş gibi bir ortam havası alıyorum. Ayrıca şunu da belirtmeliyim. Ben eleştirmen değilim; birikimim ve deneyimim, eleştirmen sıfatını kullanmak için yeterli değildir. Bu yazıyı kaleme almamın amacı, gözlemlerimden ortaya çıkardığım önemli bir eksikliğin ve tavır bozukluğunun ayırdına varılmasıdır.

Sosyal medyada ya da değişik ortamlarda şair ve yazarlarımızın sanat düşüncelerine karşı yorumlarım olmuştur. Olumsuz görüş ileri sürdüğümde, olumsuzluğun altında yatan gerekçeyi değil benim anlayışımın sorun olduğu bir ortam yaratılmıştır çoğunlukla. Adı bilinen ve bu ortamın bilirkişisi görünümünde şair/yazarlarımızın ileri sürdüğü veya savunduğu sanat düşüncesine, başka bir açıdan ve başka bir gerekçeyle olumsuz bir yorum yaptığımda çok ağır sözlerle saf dışı bırakılmaya çalışılmışımdır. Bazıları iletişimi kesmişlerdir. Düşüncelerine, sanat bilimi verileriyle açıklık getirme karşın bu verileri anlamamakta, bildiklerinden şaşmamakta ve işin doğrusunu öğrenmemekte ısrarcı davranan bilirkişi tavırlı pek çok kişiyle karşılaşım. Doğru ya da yanlış; haklı ya da haksız... Sonuçta eleştiri, söz ya da yapıtın var olan verilerle uyumlu olup olmadığı, sahip olduğumuz bilgiyle çelişip çelişmediğiyle ilgili bir gereksinimdir. İleri sürülen düşüncenin gelişimi ve geliştirilmesi için değişik açılardan, değişik verilerle yorumlanmasında yarar vardır. Örneğin şiirin en duyarlı yanı, şiire

yansımış anlam, söz ve duygu değerinin görünmezliğidir. Saçma bile olsa onun hakkında yapılan sıradan yorumlar, görünmezi görünür kılabılır, yaratıcılığın önünü açabilir.

Sanat adına kaygı taşıyan insanlarız. Ezbere işler gördüğümüzde düzeltme gereği duyan kişileriz. Okur, yanlışları ve sıradanlığı göre göre her zaman övmek zorunda değildir yazarı... Bunları göre göre yazarı övüyorsa zaten içten değildir; ileride umduğu bir yarar için bu tavrı gösteriyordur. Bu tür tavır, bizim kültürümüzün bir parçasıdır; yadırgamıyorum. Ekranların karşısında ya da sokağa çıktığımızda sürekli karşılaştığımız bir alışılmışlık durumudur. Biz, bu denemede doğru olanı, olması gerekeni ele alalım. Olumsuz eleştiriye katlanamamanın nedenlerini düşünemediğimiz kadarıyla sıralayalım:

Birincisi, olumsuz eleştiriye gösterilen tepkinin gerisinde olgunlaşmamış bir bilinç vardır. Olumsuz eleştiri, onun kişiliğine yöneltilmiş önemsizleştirme girişimi olarak algılanır. Böyle bireyler, varsaydığı bu tutum karşısında kendisini savunmak zorunda kalırlar. Eleştiri, gelişkin bir yöntem ve sanat ilkeleri temel alınarak yapılsa bile. Aslında bu tür durumlarda önemsizleştirmeden söz edemeyiz; eksik ya da yanlış bir bilginin açıklanmasından, daha farklı bir biçimde ele alınmasından oluşur eleştirinin içeriği...

İkinci neden, bilgi ve bilginin işlenmesi konusunda genellikle sıkıntımız vardır. Özellikle sanata yönelik üretil-

miş yeni bilgi, bizim anlayışımızda önemli bir yer tutmaz. Antikçağdan bugüne kadar gelmiş geçmiş tüm sanatçı ve düşünürleri referans veririz, güveniriz bilgisine. Hayranlıkla anlatır da anlatırız. Ne var ki onlara göre daha fazla bilgi ve sezgiye sahip günümüz insanının ürettiği bilgiye güvenimiz yoktur. Eleştiri sonucu, ortaya koyduğumuz gerekçelerin altı ne kadar dolu olursa olsun, ne kadar bilimsel dayanağı olursa olsun, eleştiri olumsuz olduğu sürece günümüz yazar ve şairi, bir kılıf bulup bu bilgiyi yok sayabilme yeteneğine sahiptir. Çünkü kabul edilmiş doğruları, izlediği modelleri vardır; yeni bilgi bunlarla çelişmektedir. Bu, alışılmış/kalıplaşmış düşüncelerini geçersiz kılmaktadır. İnsanoğlu, alışılmış ve kalıplaşmış düşüncesinin sarsılmasına karşı tepkilidir. Altı dolu olumsuz eleştiri, bu durumda saldırı niteliğindedir onun için. Saldırı olarak algılanan bir durum karşısında eleştiriye katlanması beklenebilir.

Üçüncüsü çoğu sanat alanı, usta çıkarak yöntemiyle öğrenilmek zorundadır. Akademik eğitimi ya da bir sistemi yoktur. Örneğin şiirin resim, tiyatro ya da sinema gibi akademik eğitimi yoktur. Edebiyat fakültelerinde verilen şiir eğitimine içerik açısından baktığımızda, şiir tarihiyle ilgili olduğunu görürüz. Diğer bir söyleyişle yazılmışın incelenmesi ve yapılmışa benzeme yeteneğinin artırılması yönündedir. Şiirin yapısıyla ilgili değildir. Sağda solda şiir atölyesi şeklinde verilen şiir eğitimlerinde de, şiiri dil açısından inceleme biçiminde ve

şiire dair ön kabullerden oluşan bir içerikle sürdürüldüğünü düşünüyorum. Şiir yazıları bunu gösteriyor. Şiir sanatında isim yapmış şairlerin sözü yasa gibi önlerine konup bunun üzerinden hareket edilmektedir. Yanlış mı? Değil elbet ama yeterli olamaz. Dil bilgisi, şiir örnekleri ve tarihsel bilgiyle şiir gibi bir sanatın felsefesini öğrenciye kavratmak bir yere kadar verimli olabilir. Çünkü şiirin duyusal ve nesnel yapısını açan ve onun öz-içerik-biçimine yönelen bir eğitim sistemi yoktur. Estetik bilimi, sanat sosyolojisi ve psikolojisi verilerine göre, daha kısa anlatımla sanat felsefesi bağlamında şiir bilgi bütünlüğü, yazınıımızda sağlam temeller üzerine oturmamıştır. Bu nedenle şiir konusunda kendini yetkin gören şairlerin sözü üzerine söz söylediğinizde bunun bir hadsizlik gibi algılanması olağan bir durumdur. Çünkü şiir sanatının doğruları çalaka-lem bulunmuş ve bu doğruların üzerine doğru yoktur gibi bir ortam oluşmuştur. Salt sanat alanında değil tüm alanlarda bu yaklaşım yanlışır. Bu durum ve yöntemle, yeniliğe açılan kapılar tıkanmaktadır. Yeni biçem deneyen gençleri de görmezden ve duymazdan gelince şiir sanatı hepten kısırlaşır. Doğruları bulduğunu ve bunları şiirin en büyük ustasından edindiğini düşünen insanların kalıplarını kıramazsınız bugün olduğu gibi... Bu durumda olumsuz eleştiriye katlanamaz çünkü doğrular en yetkin kişilerden teslim alınmış ve üstüne söz söylenemez kesin bilgiye dönüşmüştür.

Dördüncüsü duygudaşlık eksikliği,

her alanda olduğu gibi sanat dünyasında da üst seviyededir. Birey olma bilinci, sanatçı/şair olma bilincinden daha temeldedir. Birey olma bilinci, kendi özgürlüğü ve yapabilirlikleri ile diğer bireylerin özgürlüğü ve yapabilirlikleri arasında kurulabilen dengede kendini gösterir. Bireyin bireye saygısı, özgürlük anlayışı, insana sevgi ve saygının sonucunda oluşan bir tavidir. Bilgiye dayanan, hakarete varmayan ya da dilsel şiddet içermeyen her eleştiri, tutarlı ve geçerli olmasa bile saygındır. Çağdaş insanın tavrı bunu gerektirir. Birey bilinci oluşmamış, özgürlük ve duygudaşlık bilinci oturmamış her kişi, bir başkasının kendisi hakkında ya da yapıtı hakkında söylediği her olumsuz sözden alınır. Düzey olarak kendisinden daha aşağıda birisinin eleştirisinden kendisinin sorgulandığını, sorgulamanınsa hadsizlik olduğunu düşünür. Olumsuz eleştiriye dilsel şiddetmiş gibi algılar. Kısacası sanatçının diğer sanatçıya karşı olumsuz algısından kaynaklanır. Bu durumda eleştiriye katlanmasından söz edemeyiz. Çünkü sanatının eleştirilmesi değil, kendisinin sorgulanması biçiminde bir tavır olduğu kanısındadır.

Şairin sözde haklı olduğu, beşinci sırada bir konu daha vardır: Eleştirinin amacı, kapsamı ve yararı hakkında yeterince bilgi sahibi olunmaması. Örneğin, eleştirinin yararı ve amacı konusunda özet birkaç tümce kuramayan pek çok kitaplı şair olduğunu söyleyebiliriz. Sanata yönelik, sanat bilgisiyle ilgisi olmayan yorum ve söylemlerle

her an her yerde karşılaşabiliriz. İster istemez bu durum karşısında şair, eleştireni/yorum yapanı bilgisizlikle suçlar. İlişkiler, suçlama ya da aşağılama biçiminde gelişir. Bugün yazırimızda olduğu gibi bir şiiri eleştirmek ya da şiir hakkında görüşünü söylemek, sıradan bir beğeni durumuna dönüşür. Kimse gerçek düşüncesini ortaya koymaz. Hatta okur veya şair, yapıtı eleştirmekten ya da yapıt hakkında görüş bildirmekten kaçınır. Şair, şiirini eleştiren okuru hiç eleştiri bilgisi olmasa bile özenle ele almalı, sıradan bir yorum bile olsa o görüşü bir kenara atmamalıdır. Hele az çok şiir bilgisi olan okur, bir şey söylüyorsa mutlaka altında görünmeyen bir gerçek var demektir. Yaratıcılık, sıradan düşüncelerden yola çıkarak ulaşılan bir durumdur.

Eleştiriye katlanamazlığın diğer bir biçimi daha var ki bu, türümüzün ayıbıdır: Şairin, şaire karşı gösterdiği hazımsızlık. Çağdaş insanın kabul edemeyeceği tavidir bu... Bu, dergi ve kitap sayfalarından sosyal medya kanallarına kadar taşmış durumdadır. Eleştiri adı altında hazımsızlıktan kaynaklanan söylemler... Ortam bunu gerektiriyor gibi düşünülebilir ama ortamın işi değil; insan mühendisliğinin bir oyunudur bu tür duygular. Beğenisizlikten hasat bekletisidir. Kutuplaşmış iki dünya, sınırları keskin çizilmiş inançlar ve yaşam gerçeği karşısında sıkışmış şair; birbirinin hem de yakınındaki birinin omzuna basıp yükselmeyi ya da yamanarak görünümlü vermeyi başarı olarak algılar olmuştur. Herkesin şiiri kendisinedir.

Kimse kimsenin şairliğini elinden almaz. Kimse iyi şiir yazmakla dünyayı değiştireceği yalanına kapılmamalıdır. Gelecekte sözümüzün ağırlığını ve kalıcılığını istiyorsak, tutumumuz ve şiirimiz insanın değerlerine yönelik olmalıdır. Ne öğretti ne inanç; evrensel değerler...

Yedinci sırada ise eleştiriye katlanmadığı için siper gerisinde saklanan kahramanları ele almalıyız. Sosyal medyanın olanaklarını kullanmak çağımızın bir gereğidir. Alışılmışlıklarımızın gölgesine sığınıp bunu göz ardı edemeyiz. Bu olanağı kullanmayan ve kullananı azarlayan pek çok yazar/şair olduğunu da biliyorum. Eleştiriden kaçınmak için siper gerisinde saklanan ya da medya ortamında olmasına karşın küçük bir yorum ve iletişimde bulunmayan... Bu, saygı duyacağımız kişisel bir tutum olmakla birlikte altında başka bir neden yatmaktadır. Kendisi hakkın-da yapılacak bir yorum ve eleştiriye katlanamayacağını baştan kabul etmesidir. Anlamsız diye nitelendirdiği boş söylemlerden kaçınmanın yolu olarak görmüştür. Daha doğrusu kendi gerçeğinden kaçmanın en güzel gösterenidir. Eleştiriye saygı; sanata güvenmek, bilime inanmak, gerçeği aramak için çıkış kapısı gibidir. En önemlisi yüceye ulaşmak için can atmaktır. Yüceye ulaşmak için can atan sanatçı, ne eleştiriden korkar ne yanılmaktan ne de sosyal medyanın yozlaşmışlığından. Diğer bir yünden baktığımızda, övgü-yergi dışında bilimsel temelli bir eleştiri kültürünün olmadığı, şairin okura ve eleştirmene

güvenmediği bir ortamda, siper gerisinde saklanmak haklı bir gerekçe de sayılabilir.

Eleştiriye katlanamazlığın ruh bilimsel bir nedenini daha açmalıyız. Herkesin inancı ve siyasi bir görüşü vardır. Yadsınamaz. Ne var ki biz bunları hem derin hem katı hem de duygusal yaşarız. Tutucu ve bağnaz yanımız bu konularda oldukça güçlüdür. Sıkı sıkıya bağlıyız ve onun dışına çıkabilme yeteneğimizi yitirmişizdir. Ayrılmış, bölünmüş, karşıt düşüncenin kendisine zarar verdiğini düşünen, aynı şeyi düşünse bile ayrı şey söyleyen insanların çoğunlukla. Biliyoruz ki toplumumuz, belleğinde derin izler bırakmış travmalar yaşamıştır. Yaşamı algılayış biçimi şiddete yatkındır. Üstünlük kurmak, elâlem gözündeki küçük düşmemek gibi fazlaca sıkıntılı kişisel çabalarımız vardır. Bu tür sıkıntılarımız yüzünden şair; şiiri ya da şairliği olumsuz eleştirildiğinde, bunu bir kişilik sorunu olarak algılamaktadır. Savunduğu davanın çökeceği korkusuna kapılmaktadır. Bu algı sonucu, yapıtının niteliğine ya da kendisine bakmaksızın, eleştirenin kimliğiyle uğraşmaya başlayacaktır. Acıtabileceği en yumuşak noktayı hedef alacaktır. Eleştirel deneme diye ortaya konan metinlere bakınız, büyük bir çoğunluğu bu ve buna benzer sataşmalarla süslenmiştir.

Eleştiriye katlanamazlığın başka bir nedeni daha vardır: Sanatın oluş, işleyiş, etki, tepki ve döngüsünü iyi bilmemek. Yani sanat felsefesine egemen olmamaktan kaynaklanır. Eleştiri, yapıtla

okur arasında kurulan ilişkinin görünümüdür. Bu, aynı zamanda estetik biliminin konusudur. Sanat felsefesini kavramış bir sanatçı, yapıtının okurda bulduğu karşılığı; ölçme gereği duyan, bunları verilerle görmek isteyen kişidir. Salt kendi yaşadığı duyarlılığı yansıtan değil, yaşanan duyarlılığı da görme amacı taşıyandır. Bilir ki estetik değer, sanatın hangi dalı olursa olsun, sanatçı-yapıt-alıcı üçgeninde kurulan bir sonuçtur. Şiirinde önerdiği dünyanın, okur değer yargılarıyla örtüşüp örtüşmediğini, onu dönüştürecek öğeleri şiirine giydirip giydiremediğini araştırandır. Bunlar, yazarın/şairin özgünlüğünden, özgürlüğünden ödün vermek anlamına gelmez; gelişimi ve daha yetkin yapıt üretmesi için önemli bir eğitim kaynağıdır. Şair, yukarıdaki söyleme sığınıp ben bilirim mantığıyla hareket ediyorsa, işte o zaman şiiri hakkında yapılan eleştiriye katlanamaz. Hele toplumdan biraz ilgi ve övgü gördüyse, yapıtı hakkındaki eleştiriye hakaret olarak algılar. Sanatın işleyişindeki en değerli süreci, buruşturup bilinçsizce bir kenara atmış olur.

Gerçek sanatçı, ne eleştiriye katlanamazlık gösterir ne göz ardı eder ne de eleştiriden korkar... Yapıtının eleştirilmesi, yorumlanması, okunması, olumsuz yerlerin açıklıkla dile getirilmesi için çaba gösterir. Çok kişinin süzgecinden geçen yapıt ve ondan sonra üretilenler, kısa sürede olgunlaşır. Bu arada şair, göremediği, duymadığı konulara karşı zihinsel beceri kazanır. Sezgisi güçlenir. Eleştiri veya yorumu kimin ya da nasıl bir anlayışın yaptığına değil; ileri sürülen düşüncenin niteliğine bakar... Göremediği, bilincinde ulaşamadığı yanlarını eleştiri/yorum sonuçlarından alıp değerlendirir.

Her olumsuz eleştiri ya da yorum, dikkate alınırsa yapıta işlenmiş oya niteliğindedir. Bunları saygın bir görüş olarak ele almak; bencilliği aşmanın, insana saygının, sanata saygının, düşünceye saygının bir sonucudur. Kısacası eleştiriye katlanmak, çağdaş ve aydın sanatçının tavrıdır.

*Çağdaş Türk Dili dergisi
sürdürümcülerinin desteğiyle varlığını korur.
Dostlarımızın sürdürümcü olmasını, dergimizi
edinmesini sağlayalım.*



DİLİMİZDE DE TAM GAZ GERİ GİDİYORUZ...

YÜCEL ÇAĞLAR*

Yaklaşık seksen yılda ne denli ileri gitmişiz ki, geri gide gide bir türlü orta-çağa ulaşamadık; sizce de öyle değil mi? Oysa yıkmak, her durumda yapmaktan çok daha zordur. Anlaşılan kötü olduk-larınca becerikli değiller. Demek oluyor ki kökleri o denli derinlerde, yanı sıra o denli güçlü ki özellikle son yılda aldığı akla gelmedik darbelere, kimi dalları-nın budanmış olmasına karşın cumhu-riyet çınarımız dimdik ayakta. Neyse, bununla avunmayalım ama erincini de yaşayalım isterim doğrusu.

Herkes ülkemizdeki kötü ekonomik gidişi konuşuyor. “Ben ekonomist değilim” (!), dolayısıyla ekonomik kavram-lar bana çok yabancı. Ne faizden ne en-flasyondan ne kur hareketlerinden ne de “kur endeksli mevduat hesabından” anlarım. “Bitkisel Bakanın” gözlerine sürekli olarak bakıyor (!) ama kopkoyu karanlıktan başka bir şey göremiyorum. Bu nedenle de yastık altında tuttuğum altınları, ayakkabı kutularında sakladığımı onyüzbinbeş (!) doları daha “ranta-bıl” olarak – “kârlı” mı demekti?- değerlendirebileyim (😊). Ne yapayım, ben de güzelim dilimize sarıldım. O da ne, belki de en geriye gittiğimiz alanların ba-sında Türkçemiz geliyormuş... Öyle ki gerçek Türk Dil Kurumu’nun, yanı sıra

Türkçemizin “ses bayrağımız” olduğun-un bilinciyle didinen gönülden uz-manların özverili onca emeğiyle vardı-ğımız aşamayı zorlukla görebiliyorum artık. Sanırım Türkçesever birçok yurt-taşımız benzer bir hüznü yaşıyor. Nasıl yaşamasın ki bakar mısınız, ünlü fakül-telerimizden birinin “sosyal bilimleri enstitüsünde” 2018 yılında sonuçlandı-rılan bir “doktora tezinin” giriş sayfala-rındaki şu kullanımlara... Orta yaşlar-da bir bilim insanı adayının kullanabile-ceği sözcükler şunlar olabilir mi sizce:

Ayriyeten, ilaveten, dahilinde, fasıla-nın, yekûnu, mamafih, rıza, tahakküm, he-gemonik, mahiyet, argümanlar, addetmek, dâhilinde, meşruiyet, mobilizasyon, vuku bulmak, dünya sathında, zuhur etmek, nevi şahsına münhasır, uluslararası baz, somut tezahürler, işşası ile, minval, lakin, bâbında, zuhur eden tezahür, katastrofik dönem, la-kin, faza girmek, akamete uğrayan, kullan-ma saikiyle, muvaffak olunabileceği, sebebi-yet verecek, vb.

Bu noktada doğal olarak

“-Gencecik insanlar nereden öğreniyor bu sözcükleri, nasıl bu denli ‘pervasız’ bi-çimde kullanabiliyor”

sorusu akla geliyor. Ancak şimdi gelmesin derim; öteki örnekleri gör-

* İletişim: ormanlarindeli@gmail.com

dükten sonra sorar, kendimce yanıtlamaya çalışırım.

Bunlar yalnızca özensizlikten mi kaynaklanıyorsa?

Türkçemize yönelik duyarlılığımızı yabancı kökenli sözcüklere indirgemenin önemli bir yanılsama olduğunu düşünüyorum; bilmem katılır mısınız? Böyle bir duyarlılık gerekli kuşkusuz. Ancak bununla yetinilmemeli bence; öyle çok boyutu var ki... Yabancı sözcüklerin kullanılması bunlardan yalnızca birisi. Dilbilimci olmamama karşın ben bile bunların ayırdındayım. Hangisinden örnek vereyim bilemedim doğrusu. Görece daha çok okuru olan dergilerden, özellikle de gazetelerin kitap tanıtım eklerinden çokça örnek verebilirim sözgelimi. Örneğin aynı yazıda, dahası aynı başlık altında anlamdaş sözcüklerin kullanılması ne denli yaygın öyle...

Olanak-ımkân, sorun-mesele, toplum-cemiyet, toplumsal-sosyal, yaşam-hayat, koşul-şart, neden-sebep, gelecek-istikbal, kişi-şahıs, var-sıl-zengin, yoksul-fakir, -"deza-vantajlı" (ne demekse artık!), mutluluk-sadet, deneyimlemek-tecrübe etmek, zaman-vakit, zorunlu-mecbur, gerekli-lazım...

İlginçtir, bu türden ikilemeleri tanınmış, orta ve ileri yaşlı yazarlarımız daha çok yapıyor. Görünüşe bakılırsa eleştirmenlik yapmaya çalışanların" bile ço-

ğunluğu bu alanda ya "top koşturmayı" bıraktı ya da saklambaç oynamayı yeğliyor artık. Bu arada aklıma geldi: Gazete, dergi, kitap "editörlerinin" bir işlevi de hiç olmazsa dilsel tutarlılığı sağlamak değil mi, olmamalı mı?

Öte yandan düşünür kıvamında ünlü, bildiğim kadarıyla sağdan olmayan bir yazarımızın, çevirmenimizin bu yılın başında yazdığı bir köşe yazısında kullandığı şu sözcükler ile deyimlere bakar mısınız:

müfessir, alâkadar, nazara açmak, zikretmek, âhir ilgi, âmil, nezdinde, kadrini bilme, kaale almak, maraz, belâgat, şahsiyat, fıkdan, berdevam, sahih, mahsus kalmak, müesses...

Az çok okuyup yazmaya çabalayan yetmiş beş yaşında bir kişi olarak ben, çok önemsemediğim bu yurttaşımızın "verimlerini" -Sayın Sadık Aslanlara'nın kullakları cınlasın!- okurken yaşlandığımı daha çok duyumsuyorum inanırın!

Yeri gelmişken bu noktada size, hiç katlanamadığım yazım biçimlerinden de örnek vermek isterim:

Yapmıyarak, görmiyerek, dolayısıyla, yanı sıra, gider ayak, T.B.M.M, T.C. , 11 nci, söz etmek, söz gelimi, söz konusu, bir çok...

Oysa bildiğiniz gibi, eğer yazılarınızı zı bilgisayarla ve böyle yazıyorsanız

** "Nerede onlar" mı diyorsunuz, bilmiyorum. Saygıyla anıyorum; Fethi Naci'yle birlikte onlar da "beyazatlarına binip gitti" sanırım. (!)

*** Türkçe karşılığı nedir, tam olarak bilmiyorum. Dil Derneği karşılık olarak "basıcı", yanı sıra, "yayımcı" önerilerini getirmiş. Bana kalırsa, gündelik konuşmalarda daha çok "düzeltmen" olarak da kullanılan "editör" sözcüğü için daha kapsayıcı bir karşılık bulunması gerekiyor.

uyarı alıyorsunuz zaten. Öyleyse bir zahmet gerekli düzeltmeler neden yapılmıyor; üşengeçlikten ya da inatçılıktan mı acaba?

Başka? Başka birçok örnek verilebilir. Aşağıda kimi örnekler verirken sıkıldığımı, üzüldüğümü, kızdığımı belirtmeliyim. Oysa böylesi uyarılar, en azından zamanında (?), Türkçemizin içtenlikli dostu dilbilimciler, kuruluşlar, duyarlı yurttaşlar tarafından o denli çok yapıldı ki...

√ Çoğul öznelere ya da nesnelere söz ettikten sonra eylemin de çoğul yazılması mı dersiniz? "Ahmetler sinemaya gittiler."

√ Hangi durumlarda bitişik, hangi durumlarda ayrı yazılacak? Bu ünlü (!) yanılmanın günümüzde de sürdürülmesinin nedenleri nasıl açıklanabilir ki?: "...de/...de" ya da "...da/...da"

√ Ah, şu "ile" bağlacı yok mu; kullanımındaki yanlışlıklar beni, deyimin tam anlamıyla "çileden çıkarıyor" desem yeridir, abartmıyorum. Hoşgörünüzü dileyerek bir de bu bağlamda anımsatayım:

Eğer tümcede sayılama, sıralama yapıyorlarsa sayılanların son ikisi arasına konacak "ile" bağlacının ayrı yazılması gerekiyor. Örneğin

Ahmet, Mehmet, Ayşe ile Fatma sinemaya gitti – *Bu arada bir kez daha anımsatayım: "... gittiler" değil "...gitti"*

Tümcede örneğin "dolayısıyla", "aracılığıyla", birlikte yapıldığını öne çıkarmak amacıyla kullanılacak "ile" bağlacının, ses uyumu da gözetilerek bitişik yazılması bekleniyor. Örneğin

Suyu bardakla içti.

Yemeğini Ayşe'yle yedi.

Ahmet sinemaya Ayşe'yle gitti.

Türkçemizde seçenekli karşılıkları olmasına karşın yabancı kökenli sözcüklerden örnek vermemeyse gerek olmadığını düşünüyorum.

Ah şu diziler, hukuksal düzenlemeler, ders kitapları yok mu!

Siyasal iktidar yaşamın her alanında yerleşik olumlu değerlerin, tutumların içini boşaltmak, kirletmek, yerlerine ortaçağ kalıntılarını yerleştirmek için son derece kararlı bir çaba içinde. Açık açık söylenmedi mi?

"Siyasi olarak iktidar olmak başka bir şeydir. Sosyal ve kültürel iktidar ise başka bir şeydir. Biz 14 yıldır kesintisiz iktidardır. Ama hâlâ sosyal ve kültürel iktidarımız konusunda sıkıntılarımız var. Elbette sevindirici gelişmeler yaşandı."

Bu sözlerden sonra özellikle karşıtları tarafından verilen tepkilerin çoğunluğunun olumlu, destekleyici olmasını şaşkınlık, yanı sıra kızgınlıkla izledim. Oysa bu tümcenin hemen ardından getirilen ve ne demek istediğini açıklıkla ortaya koyan bir tümce daha vardı:

* Cumhurbaşkanı Erdoğan: 'Sosyal ve kültürel iktidarımız konusunda sıkıntılarımız var!', 28 Mayıs 2017 tarihli Hürriyet Gazetesi.

“İmam hatiplere olan ilginin artması. Tüm okullarda Kuran-ı Kerim, siyer-i nebi gibi derslerin okutulması çok güzel gelişmeler. Ama bizim hayalimiz olan nesillerin yetiştirilmesi konusunda hâlâ pek çok eksikliğimiz bulunuyor.”

Nedense bu tümce üzerinde gerektiğince durulmadı. Oysa aynı kişi 2012 yılında “hayallerindeki nesli” şöyle tanımlamamış mıydı: Dindar ve kindar! Aynı kişi benzer tümceleri izleyen yıllarda da örneğin Ekim 2021’de de yinelemedi mi?

O, gerek gördüğünde benzer tümceleri her fırsat bulduğunda söyleyecek, söylemekle de kalmayacak gereğini yapacak; yapıyor da zaten. Peki, izlemekle, yakınmak ya da sözlerini eleştirmekle mi yetineceğiz? Çoğul söylemimi yadırgamayın lütfen, sözün gelişi işte... Yine “sözün gelişi” olarak söylüyorum: Siyasal iktidarın önderinin “hayali” için bu doğrultudaki çabalarını sürdürceği çok açık. Böyle olunca cumhuriyetimizi kollama çabalarımızın bir boyutunun Türkçemizin daha fazla kirlenmesini önlemek olsa gerek. Benim bir “derdim” de bu.

Yapılması/yapılmaması gerekenler öylesine çok ki...

Kısacası, ben diyorum ki her alanda dilsel özen, arındırma “temizlik” olmalı; demokratik uzman kuruluşlarca yönlendirici, düzenleyici, özendirici çabalara girilmeyince; kısaca “saldım çayıra Mevlam kayıra” tutumu yaygın olunca Türkçemiz de oradan oraya savruluyor, dahası daha da savrulacak, bu

çok açık. Çok üzülüyorum. Bu nedenle sorumluluğun ağırlıkla, örneğin

√ TV dizisi yapımcı ve yönetmenlerine, dahası oyuncularına,

√ eklamcılara,

√ basılı iletişim organlarına,

√ hukuksal düzenlemeleri oluşturanlara, tartışanlar ile uygulayanlara,

√ her düzeyden öğretim kurumlarında ders kitaplarını hazırlayanlar ile eğitmenlere,

√ yayınevlerine, özellikle de yayın yönetmenleri ile “editörlerine”,

√ eleştirmenlere, doğaldır ki

√ sıradan (!) yurttaşlar olarak “bizlerle”

daha çok düştüğünü düşünüyorum. Sorumluluklarını yerine getirmeyi amaç edinsek, edinsek, varya, Türkçemiz nasıl daha da güzelleşecek... Ben umutluyum, ha gayret!

BEN, BİZİ ANLATTIM

NİLÜFER UÇAR

Elif'in, kocaman salonda sanki korku tünelinden geçiyormuşçasına bir ürper-tiyle tüm bedeni istemsizce titredi. O eller, ah o elleri koyacak yer bulamadı. Nereye koysa olmuyordu. Saçlarına geçirdi parmaklarını, dizlerinin üstüne koydu olmadı. Parmaklarını birbirine geçirerek kenetledi. Sanki salon zifiri karanlığın içinde yü-züyordu. Düşüyor hissine kapıldı bir an. Koltuğun kenarlarına sıkıca tutundu. Ne-den kimseler yoktu? Neden ışıklar kapatılmıştı! Hayret, ses var gücüyle beyninde uğulduyor, derin vadide yankılanıp geri dönüyordu sanki. Yutkundu, etini sıkı, gözlerini kapatıp açtı. Derin derin nefes alıp verdi. Çantasından suyunu çıkarıp bir-kaç yudum içti.

Gelen sesle irkilip, yıllar önce bir sunumda yaşadığı o andan bağıni koparıp et-rafına bakındı. Salon hıncahınç doluydu.

Elif, uzun süre üstünde çalıştığı bu konu hakkında konuşma yapmak için gel-mişti. Bu sunum için çok ricada bulunulduğunu hatırlayınca mahcup bir heyecan benliğinde dolaştı. Konusunda uzman, bilgisiyle önemsenen biriydi. Ne zaman topluluk önüne çıksa aynı heyecan ve korkuyla başı dertte olur. Onun korkusu ne kalabalık ne de konusuna hâkim olamayıştıydı. Başaracağım diye kendini ikna tur-larına yıllar önce başlamıştı. Biliyordu sıkıntısını. Konuşması da bununla ilgiliydi zaten. Öneride bulunmak kolaydı, gel gör ki kendisi de zaman zaman zorlanıyor-du.

"Ah, benim özelim. Bil ki şimdi seni herkese anlatacağım" dedi yüreğini daral-tan sıkıntısına parmak basarak. Konuşmacı arkadaşlarını dinlerken kendinden uzaklaşmıştı bir an için. Dikkatini başka alanlara kaydırmak onu rahatlatıyordu. Yanılmıyorsa durumun farkına varan bir öğretmeninin önerisiyle başlamıştı bunu denemeye. Başarılı da olmuştu. Kendisini yoran bu durumun üstesinden gelmek için üniversite öğrenimini bu alanda yapmış. Bu konu hakkında derinlemesine incelemeler yapmış, makaleler, kitaplar yazmıştı. Çağrılı olduğu toplantılara, bu bilinmez sıkıntıyı detaylarıyla anlatmak, nedenleri ve tedavi yöntemleri hakkında bilgilendirmek için gidiyordu.

Konuşması biten arkadaşı adını çağırınca kalktı, emin adımlarla sahneye çıktı. Salonu gözleriyle taradı. "Kimbilir benim durumumu yaşayan kaç kişi benim söy-leyeceklerimi sabırsızlıkla bekliyor" diye düşündü.

Bütün gözler üstündeydi. Ama öyle biri vardı ki bakışları ışık saçıyordu. Bir gençti o.

- Hepiniz hoş geldiniz. Yüzlerce göz bana bakıyor. Çok mutluyum. Gözler kişinin yansıyan ışığıdır. Orada yansır kişinin özü, derken göl yeşili gözleri önde oturan gencin gözlerine kaydı. Onun heyecanı, merakı, sabırsızlığı gözlerinden yansıyor. Her sunumunda sahneye birini yanına çağırır, onunla konusunu yaşanır kıldır. Yine öyle yaptı.

- Birinizi yanıma almak istiyorum, gönüllü mü gelmek istersiniz ya da içinizden birini ben mi seçeyim? Sanki bu seçimi bana bırakın der gibiydi. Salon sessizdi. Belli ki olur verilmişti. Zaten seçimini çoktan yapmıştı. O genci sahneye aldı.

- Size dense ki bir yetenek seçme hakkınız var, neyi seçerdiniz? Genç, salona baktı, önüne baktı. Hangi seçenek olduğunu biliyordu. Dese miydi? Emin değildi. Yine desöylemek istiyordu.

- Ama istediğim yetenek bana verilmedi, kendim de alamadım. Ya da çabam yetersiz kaldı. Seri ve güzel okuyabilmek en önemli isteğim desem, hem de en çok... Beni zora sokan tek sıkıntım. Evet, okumaktan zorlanıyorum. Yanlış okuyor, zaman zaman yanlış yazıyorum. Ne yapsam olmuyor. Ama çalışkan bir öğrenciyim.

- Elbette çalışkansın. Bunu gözlerinden görüyorum. Biliyor musun, ben de senin gibiyim. Neden ben diye kendimi çok sorguladım. Belki kendimi anlatırsam sen de kendini anlattıklarımın içinde bulursun. Çakışan ve ayrışan yönlerimizi birlikte görürüz. Ne dersin?

- Neden olmasın?

Salon onları izliyordu. Genci yanındaki sandalyeye oturttu. Elindeki notları masaya bıraktı. Bir daha da bakmadı onlara.

-Bugün burada sizlere okuma güçlüğü yaşayan pek çok insanın sorununu ele alıp anlatmaya çalışacağım. Kendimden başlarsam daha iyi anlayacağınız düşüncesindeyim. Okumayı çok sevmeme rağmen beni kendinden uzaklaştıran okuma zorluğumdur. Çok dikkat etsem de yanlış okuduğum gibi ilaveler yaptığım da cabası. Sınıfta öğretmen bana oku demesin diye hep dua ederdim.

Bana oku dendiğinde gözlerime sanki bir perde iner, yüreğim yerinden çıkacakmış gibi olur, dilim dolanır, nefesim dalgalanırdı. Seri ve güzel okuyan arkadaşlarıma gıpta ile bakardım. Lisede edebiyat öğretmenimizin verdiği parçayı okuyamadım. Bekledim. Ders bitiminde öğretmenim beni çağırdı. Neden okumadığımı sordu. Anlattım, dudaklarım titreyerek. Çünkü utanıyordum. Aradan birkaç gün geçince bana bir kitap getirdi okumam için. Eve gider gitmez okumaya başladım. Benin ereden biliyor ki bu kadar güzel izah ediyor diye şaşkınlık içindeydim.

Kitabın ilk sayfasında: *“Öğretmenim sersemin teki olduğumu söylüyor, babam da aptal olduğumu düşünüyordu. Bense artık budalamın teki olduğuma karar vermiştim. /Thomas Edison – Bilim Adamı”* yazılıydı. Defalarca okudum. Sonra araştırmaya başladım. Ben yalnız değildim. İçimde ben aptalım dediğim çok zamanlarım oldu, bu kitabı okumadan önce. Şimdi biliyorum ki ne ben ne de benim gibiler, aptal değiliz.

Çünkü disleksinin ne olduğunu o zaman öğrendim. Albert Einstein, Walt Disney, Leonardo Da Vinci, Stephen Hawking, Tom Cruise, Winston Churchill, Thomas Edison, Pablo Picasso, Bill Gates gibi tarihe isimlerini yazdıran önemli kişiler, biz başardık sen de başarırısın, der gibiydiler. Bizi sıkıntıya sokan sorun (disleksi) **“özgül öğrenme güçlüğü”**ydü. Bunu öğrendiğim an büyülendim âdeta. Kendimi önemsedim, değerli bulmaya başladım.

Elif, kendini anlattıklarına öylesine kaptırmıştı ki salondaki izleyicileri unutmuş, karşısındaki gence bakarak sanki gençliğinde olanları anlatıyordu. Genç de başka bir boyuttaymış gibi, olduğu ortamdan kopmuştu.

-Disleksi, nörolojik bir rahatsızlık. *“Beynin her iki yanında işitsel algılama bölgesi var. Burada duyulan sesler görsel bilgiye dönüştürülüp anlamlandırılır. Bu bölge normal kişilerde solda daha büyük, disleksisi olanlarda her iki tarafta eşit ya da sağda daha büyük. Okuma sırasında dil ve görsel algılama ile ilgili alanlar daha az etkinleşiyor. Okuma güçlüğü olan çocuklarda ses-harf ilişkisi bozulur.”* Sağ beynin daha iyi çalışmasının sonucu da diyebiliriz. Kişinin, okuma ve yazmayla ilgili işlevselliğinin olumsuz yönde etkilendiği bir rahatsızlık anlayacağınız. Beynin, kelimeleri oluşturan sembollerin ve kelimelerin hangi seslerden meydana geldiğini algılaması ile ilgili bir sorun. Konusunu örneklerle uzun uzun anlattıktan sonra;

-Böyle sevgili izleyiciler. Hâlâ okumaktan zorlandığımı söyleyebilirim. Disleksi olan bireylerin bu güçlüklerine bakarak onları geri zekâlı, aptal ya da tembel olarak değerlendirmek yanlış bir değerlendirme olur.

Leonardo da Vinci, Steven Spielberg, Mozart, Agatha Christie bunlar ve nicesi sizce aptal ve geri zekâlı mıydı? Verdiğim örneklerle bakacak olursak, zeki ve çalışkan bireylerin varlığına çokça rastlarız.

Genç, bu soncümleyi duyunca heyecanla ayağa kalktı,

-Ben... Ben de zeki bir çocuğum. Karmaşık problemleri kolayca çözebiliyor, çok güzel piyano çalıyorum, güzel resim yapıyorum. Tüm derslerim çok iyi. Lanet olası okuma ve yazmada sıkıntı yaşıyorum, dedi içindeki sıkıntıyı atarcasına. Nefeslendi, yutkundu, heyecanını yenememişti hâlâ;

-Siz, siz... Beni anlattınız hocam, dedi; yanakları pembeleşse de sesi güvenliydi.

-Yok... Ben, bizi anlattım... derken salonda alkış sesleri yükseldi. Sonra arka arkaya sorular gelmeye başladı. Kimi çocuğunu, kimi de kendini anlattı.

kutsal masal

yaşamın şakasıydı / zincire yük olan ışık

karadelik yama tutmuyor / boşver
neyin tamiri be usta kozasını yırttı cıgılık
bak başağın sarı kirpiğinde akan damlaya
burcu burcu heyecan kokar gülüşü

bak körpe yağmurun ağlayan gözlerine
yalnızca kaybolan kokusu / ıslak ve arı
sonsuzluk bahçesinde buğu / belki de sesinin teri
belki de yaşadığı evin yeminli sırrı
her iç çekişte dökülür sıvalı yüzü

diyemedim ateşten yürüdüğün yaşamın bağı
diyemedim reçine kokan dağın kayıp çocuğu
parmakları var, dili var, özü töz / zaman kuş
var say ki deniz, inan, aslan neyin telaşı bu
var say ki
dağın kovuğunda bir keklik tek varlığı

hasret kumaşını dokuyan yılların ivecen hali
bilmez ekinin anaç yüreğine akan suyu
vakit titrek yüzünü ışığın elleri
doğruyu kafeste besleyen dil sus / tarla ota kesti
toprak kokan sevinç nerede

bez fabrikasını arşınlayan Azrail
ne sorarsın ecelini yakışıklı gömleğini
laf lafı / gece sabaha kapı açıyorken
güzel günlerin gecesi bu gece
öyle anlatılır karanlıkla aydınlığın
kutsal masalı

SÖZCÜKLERİN DİLDEKİ GERÇEKLİĞİ

ASIM ÖZTÜRK

Ayırtına varalım ya da varmayalım her gün, her an iletişim kurmak için yararlandığımız dil olgularının en temel yapı taşlarından biri sözcüklerdir. Düşüncelerimizi, duygulanımlarımızı, sevinçlerimizi, coşkularımızı tanımlamak, onu dil evrenimizdeki istediğimiz uzama oturtmak için yararlandığımız en önemli aktarım, çevirim aracı sözcüklerimizdir. Kavramların ya da düşünce öbeklerinin daha oluşum süreçlerinden başlayarak dinlediğimiz, duyduğumuz, yaşamımızın içinden süzerek biriktirdiğimiz ne kadar önemli olduğunu kavradığımız değerler varsa, bu değerlerle bir kimlik, kişilik oluşturduysak tüm bu olguların arkasında en belirgin, en güçlü etken sözcüklerdir.

Sözcükleri dilin bir ögesi olarak ele almanın ötesinde, sığ yüzeysel yaklaşımları, tanımlamaları da alarak daha ayrıntılı, daha çözümleyici bir bakışla değerlendirdiğimizde karşımıza büyük bir açılımın çıktığını görürüz. Hiç ayırtına varmadan gelişi güzel kullandığımız her sözcüğün kabuğunu kırıp içeriğine baktığımızda, salt yine bir başka koryucu kılıfla, katmanla, kabukla sarılmanın ötesinde; parçalanmaz, bölünemez çekirdeğe ulaşmanın hem yalın bilgisizliğimize, hem de öğrenme duygusunun sonsuzluğuna ulaşmış oluruz. Dış katmanları aştıkça, derindeki birikenin sanıldığının tersine ne büyük ayrıntıları içerdiğini görürüz. Sabahları o

derin uykulardan ışığa, aydınlığa ulaştığımız, yaşama sevinçleriyle yıkandığımız ilk anlardan başlayarak dudaklarımızdan dökülen her sözcük kaç yılların birikimidir demeden ne kadar duraksamasız konuşmalara başlarız. Oysa kullandığımız her sözcüğün arkasındaki, içeriğindeki birikimin ne denli derin olduğunu şöyle durup bir düşündüğümüzde uğradığımız düşünsel şaşkınlığımızı da yine bir başka sözcüklere tutunarak, onlara yaslanarak tanımlarız.

Bu düşünsel, duygusal kıpırdanışımızı anlatacak, onları sözcüklere döküp tanımlamak için hemen uzanıp elimizin altındaki kişiye göre değişebilen sözcüklerden yararlanmaz mıyız? Kimin öğrettiği, ne zaman öğrendiğimiz, nerede öğrendiğimiz gerçekliğinden koparak; doğuştan bu kazanımları edinmiş gibi davrandığımız anlar çok olmuştur. Unutulmaması gereken, üzerinde düşünülmesi gereken de budur. Derin soluk alıp, yaşama duygusunu içselleştirerek, usumuza gelen il sözcükten başlayarak bu uzun ve renkli yumağı ilk sarıldığı ana doğru çözerek, o renkli ipliğin bu sarılma süreçlerinden geçerken edindiği, çoğalttığı renkleri de görmeye başlarız. İster tek heceden, isterse çok heceden oluşan anlam bütünlüğü olsun, her sözcüğün taşıdığı, ulaştırdığı, aktardığı anlamın arkasındaki bu yoğunluk hiç de azımsanacak bir yoğunluk değildir.

Yaprak sözcüğünü ele alalım. İki heceden oluşan bir sözcük olmasına karşın iki hece ve altı harfe sığmayacak denli büyük, geniş, çoğaldıkça çoğalacak anlamları taşıdığını görebiliriz. Karşılaştığımız ilk bitki, ilk ağaç, ilk orman; alanları çok değişik boyutlardan, bizim yaşamımıza giren alanlardan seçebiliriz. İlk gözlemimizin, ilk tanıklığımızın renkler üzerine olduğunu söylersek yanlış bir yaklaşımda olmadığımızı görebiliriz. Doğada bulunduğu yere, koşullara, güneş ışığının yayılımına göre çok değişik boyutlarda yeşilin bile her türlü açılımını sergilediğini gözlemlerken, salt biçimsel sınırların bununla yeterli olmadığını da gözlemleriz. Bu sözcüğün her katmanını açtıkça başka açılımları da olan katmanlara geçiş yapmanın olasılıklarını kavradıkça gözlemlerimizin Yaprak sözcüklerine kattığı anlam daha derinleşmektedir. Kaldı ki bu sözcüğün bir boyutundan çoğalttığımız bu anlam derinliğini, bu sözcüğü konuşurken, kullanırken değerlendirecek bile karşımıza aktardığımız bu dilsel coşkunun büyük akışı karşısında “dilimizin tutulması” gerekmez mi?

Yaprak sözcüğünün daha biçimsel olgularına bile girmeden çoğaltacağımız o kadar deneyimsel gözlemlerimize dayalı tanıklıklarımız var ki bunları sayfalar dolusu yazma olanağımız; yazının başında ele aldığımız tek bir sözcükte açılıp genişlediğini, tümcelere sığmayacak denli boyutlar kazandığını görürüz. Büyüklük, küçüklük, uzunluk, yuvarlaklık, sivrilik; yaprak adına uzamsal ne gibi boyutlar varsa bunları

değişik alanları da kapsayacak biçimde çoğaltabiliriz. Yeter ki içine girdiğimiz bu büyük denizin, okyanusun, evreni oluşturan büyük dalgalarını da çağrıştıran boşluğun varlığını duyumsayarak tek bir yaprak sözcüğü bağlamından da olsa bu derinliğe bakabilmenin açılımını kavrayalım. Bu biçimsel çoğaltımların yanı sıra yaprak sözcüğünün belirli boyutlarını salt biçimsel olarak değil kalınlık, incelik, ışığı geçirgenlik ya da sırtını tüm bunlara dönmüş bir başka yaşam alanlarını kendi soluklanım süreçleri olarak belirlemiş olanları bile gözden geçirebiliriz.

Bizi durduracak her hangi bir sınırın eşiğinde olduğumuzu duyuracak uyarıların varlığıyla karşılaşmadan derine, daha derine inebilmenin doyumsal tatlarını kolaçan edebiliriz.

Yaprakların ve onların arasında boy gösteren inceltilmiş yapraklar gibi duran çiçeklerin kokusal çağrışımlarına yenik düşmeden biçimlerine, renklerine; o çığlık çığlık yükselen ben buradayım diyen kokularına da değinerek yaprak sözcüğünün içeriğine bunları da katarsak, yaprak evreninin giderek genişlediğini görürüz. Düşüncemizin, “dilimizin” ucundan başlayarak yaşamsal anlamlar yüklediğimiz her sözcük kendi evreni içinde o dilin hem toplumsal tarihidir hem de sosyal olguların biriktiği öğretisel bir ön sezgisi, bir ön duyusudur.

Tanımlanabilen tüm olguların gidecek birikimlerimize, yaşamsal deneyimlerimize göre genişleyebilen bu kav-

ramların sınırlarını belirlemek, o sınırların bir ölçütmüş gibi kavramsal bütünlük içinde verilmiş olması yanlışlarını da içermektedir. Bugün, şu anda belirlediğimiz tanımlamaların biraz sonra genişleyip değiştiğini görmek, sıradanlığı aşip kendine yeni çeperler, kılıflar, kaplılar, sınırlar oluşturmaya yeltendiği her an o sözcüğün yaşarken, yaşadığı süreç içindeki sınır tanımazlığına da tanıklık etmiş oluruz. Genişlemeye, içine durmadan yeni olguları almaya hazır bir yapının bu denli esnek, bu denli uyumlu davranışlar sergilemesi bizim günlük yazı ve konuşma dilinde edindiğimiz boyutları zorlamasıyla da doğrudan doğruya ilişkilidir.

Kavram olarak da “sözcük” tanımı bir sınırsızlığı; bir diğer dokunuşla boyutsuzluğu belirtse de; edindiğimiz eğitsel süreçler nedeniyle ilk başta boyutuyla durup neden böyle diye düşünmemizi de çağrıştırmaktadır. Oysa biz öğrenim süreçleri içinde belirli kalıplara sığdırılan tanımlarla düşünce dizgeleri oluştururken şimdi karşımızda neredeyse hiçbir düzlemde boyutlarını ya da edindiğimiz düzlem bilgileriyle tanımını yapamadığımız yeni bir olguyla karşı karşıyayız. Sıgmazlığı, bir türlü tanımlanamaz olmanın umarsızlığını düşünsel olarak yaşarken yola çıktığımız iki heceli “Yaprak” sözcüğü bile bizi nelerle götürmüştür. Tüm bu tanımlanan ya da tanımlanamayan olguların bir yere sığdırılması, bir çerçeve içine alınması söz konusuysa bile “Sözcük” tanımı, “Sözcük” kavramı her hangi bir olguya karşı edindiğimiz, belirlediğimiz

olguları koruyan, diğer olgularla karışmasını önleyen bir çeper midir? Eğer bir sınır, bir çeper ise, kişilerin bilgisel edimlerine göre durmadan genişleyen anlamları koruyan bu çeperin esnekliği; sıgmazlıklar içeren bilgisel olguların çokluğuyla doğrusal bir biçimde genişlemesiyle orantılı mıdır?

Düşünsel bağlamda soruların sözcüklerin sınırlarını genişlettiği bir sürecin içinden geçerek her kullandığımız küçük küçük anlam ve bilgi öbekleri olan sözcükler daha dilimizi kurgularken onun en önemli bir yapı taşı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurduğumuz anlam içerek, korkularımızı, kuşkularımızı, aşırı duygulanımlarımızı tanımlarken kullandığımız tek bir heceden olsa bile (örneğin aşk sözcüğü; Yunus Emre’nin değişiyse, Dört kitabın ma’nisin okudum hasıl ettim / Aşk gelince gördüm bir uzun heceyimiş. Abdülbaki Gölpınarlı Yunus Emre kitabı) her sözcüğün arkasındaki birikimi düşünmeden edemeyiz. O birikimlerin çağrışımsal uzanımları ne denli geniş olursa, ne denli yeni çağdaş birikimlerle dolu olursa içinde bulunduğumuz yaşamı anlamaya, onu yeniden dilsel düzlemde çoğaltıp genişlememize olanak verir. Canlılığını neredeyse yitirmiş, sınırsızlığını zorlayan anlamları olmayan sözcüklerle düşünmeyi kendine seçmiş olanların; yenilenen durmadan olgusal olarak yeni katılımların bilgilerimizi baştan sona değiştirdiği yerde eski sözcüklere sığınmak, o sözcüklerle yazmak en büyük yanılgıdır. Çeperleri içeriye doğru çöken bu sözcük öbeklerine yas-

lanarak yaşamı karşılamaya çalışmanın bu sığmazlık, bu değişkenlik içinde yeri yoktur. Yaşamın içinde sıradan dil kullanımının ötesinde, yazınsal, düşünsel, sanatsal alanlarda buna yeltenilmiş olması yukarıda açıklamaya çalıştığımız tek bir sözcükten yola çıkarak çizdiğimiz bilimsellikten oldukça uzaktır.

Konuşurken, yazarken kullandığınız her sözcüğe bu bağlamdan baktığınız zaman göreceksiniz, kullandığınız sözcüklerin dilinizde varsıllığı yakalayıp, sözcüklerinizin soluk alıp verdiği düzlemlerin ne denli genişlediğine tanıklık edeceksiniz.

ÖMER ASIM AKSOY ÖDÜLÜ

Yaşamı boyunca Dil Devriminin ödünsüz savunucusu olan, 30 Ekim 1993'te yitirdiğimiz Ömer Asım Aksoy'u dilci ve devrimci kişiliğiyle yaşatmak, düşünce ve yapıtlarını gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla Aksoy Ailesiyle Dil Derneği'nin düzenlediği **"Dil Derneği Ömer Asım Aksoy Ödülü"** 2022'de bir **"öykü"** kitabına verilecektir.

Ödüle Katılma Koşulları:

- 1) Ödüle aday yapıtın, 1 Ocak 2021 ile 30 Haziran 2022 arasında yayımlanmış olması gerekmektedir.
- 2) Ödüle son başvuru tarihi, 5 Temmuz 2022'dir.
- 3) Ödüle aday yapıtlarda Dil Derneği'nin amacına uygunluk, Türkçenin yaratıcı olanaklarını kullanmadaki başarı, yazınsal duyarlık ve değer aranacaktır.
- 4) Ödüle aday gösterilecek yapıtlardan **altısının**, başvuru dilekçesi ve kısa yaşamöyküsüyle birlikte yazarın kendisince ya da izin belgesiyle birlikte ya yinevince Dil Derneği'ne gönderilmesi gerekmektedir (postadaki gecikme göz önüne alınmayacaktır).
- 5) Aksoy Ailesinin parasal katkısıyla düzenlenmekte olan ödül, 5.000,00TL olarak belirlenmiştir.
- 6) Seçici kurul **İnci Aral, Hidayet Karakuş, Sadık Aslankara, Mehmet Zaman Sağlıoğlu** ve aile adına **Sevgi Özel**'den oluşmaktadır.
- 7) Her yazar, ödüle tek bir yapıtla başvurabilir.
- 8) Ödül bölüştürülmeyecek, tek bir yapıta verilecektir. Ödüle değer görülen yapıtın yazarına, ailece saptanan ödülün yanı sıra Dil Derneğince bir belge ve bir anmalık sunulacaktır.
- 9) Ödül töreni, 26 Eylül 2022'deki 90. Dil Bayramında yapılacaktır.
- 10) Ödüle Dil Derneği Yönetim Kurulu üyeleri aday olamazlar.

Tel. 0312-425 83 60; Belgeç. 0312- 417 33 28

dildernegi@dildernegi.org.tr; www.dildernegi.org.tr

SANATIN ÖLÜMSÜZ DEHASI: GOETHE

BEDRİYE KORKANKORKMAZ

Johann Wolfgang von Goethe olarak 28 Ağustos 1749'da Main Nehri kıyısındaki Frankfurt'ta doğar. Birçok seyahat yapmış, birçok konuda birikimi olan baba Johann Gaspar Goethe, İmparatorluk Müşaviri unvanına sahip olmasına karşın sadece ailesi ve çocuklarıyla ilgilenmeyi tercih eder. Baba Goethe, bele-diye reisi Johann Wolfgang Textor'un on yedi yaşındaki kızı Katharina Elisabeth ile evlendiğinde kırk yaşındadır. Aralarındaki bu yaş farkı yüzünden karı kocanın gerçek bir ilişkisi olmaz. Goethe'nin iki erkek kardeşi de küçük yaşta ölür. Goethe'nin eğitim ve terbiyesiyle annesinden ziyade babası ilgilenmektedir. Çok sert bir eğitmendir baba Goethe. Küçük Goethe oldukça yetenekli olduğu için çok geçmeden babasının kütüphanesini karıştırmaya başlar. İtalya'ya giden Baba Goethe orada güzel sanatlarla ilgilenir; bunun sonucu olarak çok güzel bir resim koleksiyonu oluşturur. Frankfurt'taki ve civar şehirlerdeki ressamlarla sıkı dostluklar geliştirir. Goethe'nin ressamlığa hevesi böyle başlar ve bu alanda kısa sürede ilerleme kaydeder. Dedesiyle görüş ayrılığına düşen baba Goethe, oğluyla eskisi gibi ilgilenmemeye başlar. Babasının sıkı gözetiminden kurtulan Goethe'nin ilgisini, işgal kuvvetlerinin peşinden Frankfurt'a gelen Fransız tiyatro heyeti çeker. Fransızlara düşman olan baba

Goethe, oğlunun tiyatroya gitmesine karşı çıkar ama dramatik temsilleri seven anne onu destekler. Savaş bitince Goethelerin evi eski düzenine kavuşur. Babası dersleriyle ilgilense de Goethe'yi eskisi gibi sıkı tutmamaktadır. Sofu Bayan von Klettenberg'in etkisiyle tiyatroya gitmeyi bırakır. On üç yaşında olmasına rağmen dini konularda birçok şiir / kilise şarkıları ve ilahiler yazar. Yazdıkları büyük bir beğeniyle karşılanır. Oğlunun hukuk eğitimi almasını isteyen babası onu Leipzig'e gönderir ama Goethe'nin gönlünde hukuk öğrenimi yoktur. Bu sıralarda kendini salt Almanya'nın değil, dünya edebiyatının büyük şairi yapan çalışmalarına başlar. Karşılaştığı olayları piyes biçiminde yazar. Hukuk tahsilini tamamladıktan sonra doktora yapmak üzere Strasbourg'a gider. Orada birçok değerli arkadaşlık kurar ve bu arkadaşlıkların sayesinde bilgi ve becerilerini pekiştirir. Herder'le tanışması yeni şeyler öğrenmesine yardımcı olur.

Goethe birçok sanat alanında eserler vermiştir. Şu grup başlıkları altında incelenebilir: 1. Şiirler, 2. Dramatik eserler, 3. Roman ve hikâyeler, 4. Hal tercümeleri ve hatıralar, 5. Sanata, edebiyata ve ahlaka dair eserler. Lirik ve epik şiirleri her yaşta insanın ruhuna ve duygularına hitap ettiği için geçerliliğini koruyor. Ünlü yazar ve düşünür, yapıtların-

da en çok da yaşadıklarından etkilenmektedir. Onun en önemli yapıtlarından birisi olan Faust çok ilginç bir konuyu içeriyor. Bu eserin onun bir bakıma hayatının her evresini farklı bir mercek altında inceliyor. Bir şeytan olan Mephistopheles, Allah'la bahse girer. Kendini dine ve insanlığa adayan Faust'u yoldan çıkaracağına dair bir de sözleşme yapar. Yaşlı Faust'u gençleştirerek âşk ve sefa âlemine götürür. Âşık olduğu kızla birlikte olan Faust bir süre sonra yanıldığını anlayarak vaz geçer ama sevgilisi hamile kalmış, çocuğunu öldürdüğü için de cezaevindedir. Faust onu kurtarmaya gittiğinde sevgilisinin delirdiğini anlar ve onun kardeşini düello sonucu öldürür. Bu kez de şeytan ona bir başka tuzak kurar. Periler içinde kendinden geçen Faust, Helena'nın büyüsüne kapılır. Yunan ilahisiyle Alman zekâsının birleşimi olan çocuğunu kaybedince kendine gelir. Mutluluğun Tanrı'nın insanlara vermiş olduğu vazifeyi yerine getirmek olduğunu anlar ve kendini insanlara adar, mutlu bir şekilde ölür.

Goethe, hayatında gördüğü yaşadığı tüm duyguları yazmıştır. Hayatı boyunca, dostları olmasına rağmen, kendisini yalnız hissetmiştir. Hayatın anlamını yazmakta ve âşık olmakta aramıştır. Yaşadığı her aşk da kendisinin kıskançlığı yüzünden sona ermiştir. Güvensizlik duygusu Goethe'nin peşini bırakmamıştır. Hiçbir aşkına sadık kalmamış olduğu için eserlerinde sevgilerine yaşıttığı acıları dürüstçe yazmıştır.

Hep yüksek mevkilerde görev almış

ve makamı olan insanlarla yakınlık kurmuştur. Tüm bunlara rağmen sistemin çarpıklığını yazmaktan vazgeçmemiştir. Alman kültürünün gelişmesi için merkez kurmuş ve gençleri eğitmek için bizzat kendisi tiyatrodaki aktörlük yapmıştır. Onun hayatını okuduğumda gördüm ki Goethe, kendi hayatından birçok hayat çıkaracak kadar çok değişik kültürlerle ve acılara tanıklık etmiştir.

1771 yılında hukuk diplomasını aldıktan sonra Frankfurt'a döner. Baroya kaydını yaptırarak avukatlık yapmaya başlar. Evinde aradığı huzuru bir türlü bulamaz. Babası edebiyatla ilgilenmesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Bu yüzden onu, hukuk mahkemesinde çalışması için 1772'de Wetzlar'a gönderir. Bir süre oradaki gençlerle eğlenceli bir hayat sürdürdükten sonra o hayatın anlamsızlığını gördüğü için inzivaya çekilir. Çok geçmeden Ehrenbreitstein'e gider. Orada da güzel arkadaşlıklar kurar ve oldukça hoş vakit geçirir. Yeniden Frankfurt'a döner, babasının takdirini kazanmak için mesleğine dört elle sarılır. O dönemde Götz von Berlichingen adlı dramını tamamlar ve 1773 yılında bastırır. Büyük beğeniyle karşılanan dram, birçok sanatçıya ilham kaynağı olur. Yeni eserler yazmaya devam eder Goethe. *Tanrılar, Kahramanlar ve Wieland* adlı mensur komedisi de beğeniyle karşılanır halk tarafından. Daha sonra ünlü bir yazar ve din bilgininin oğlu olan Jerusalem'le tanışır. Tam bir melankolik olan Jerusalem evli bir kadına âşık olur. Kadının eşi ilişkilerine engel olunca o da

bu aşk acısına dayanamaz, Goethe Wet-
zlar'dan ayrılınca intihar eder. Tam da o
sırada Goethe de Charlotte Buff ile ara-
larında geçen temiz ve saf aşkın romanı-
nı yazmak istemektedir. Jerusalem'in
intiharından aldığı ilhamla *Genç Wert-
her'in Acıları* adını verdiği romanı yazar.
Bu yapıtı da diğerleri gibi büyük bir il-
giyle karşılanır. Strassburg'da iken *Fa-
ust'u* yazmaya başlar. Bu arada birçok
önemli şahısla tanışma fırsatı bulur.

Weimar'a gider. Orada kendisine
duyulan ilgi oldukça fazladır. Dükün
de ilgisiyle hususi istişare meclisine üye
seçilmekle kalmaz, yüksek sosyetenin
gözbebeği olur. Dük, Goethe'nin evinin
tüm masraflarını karşılamaktadır, Go-
ethe evini Alman aydınlarının merkezi
haline getirmeyi başarır. Dükün yakın-
lığından dolayı birçok düşman da kaza-
nır. Dükün koruması sayesinde beste-
kârlığa, ressamlığa hevesi olan birçok
gencin yeteneklerini geliştirmelerinde
yardımcı olur. Strasbourg'da Johann
Georg Zimmermann ile karşılaşır. Zim-
mermann Goethe'ye Weimar'da bulu-
nan Bayan von Stein adında bir kadının
resmini gösterir. Goethe Weimar'a gi-
dince bu kadınla tanışır. Goethe kendi-
sinden yedi yaş büyük, yedi çocuk an-
nesi olan bu kadına âşık olur. Ama iliş-
kileri dostluktan öteye geçemez. Von
Stein, Goethe'yi sosyete yaşamından
uzaklaştırarak edebiyatla yeniden ilgi-
lenmesini sağlar. Bu sırada *Wilhelm Me-
ister'in* birinci kısmını bitirir. Düşesin
doğum gününde *Hassaslar* piyesini ya-
zar, bu piyes *Hassaslığın Zaferi* adıyla
basılır.

Faust'u yazmaya devam eder. Mila-
no'da tanıştığı bir genç kıza duyduğu
duygusal yakınlıktan dolayı Bayan von
Stein'e olan ilgisi sönmüştür. Böylesi bir
duygu sarmalı içinde *Torquado Tasso'yu*
tamamlar. Ailesinin zor durumdan kur-
tardığı Christiane Vulpius adındaki bu
genç kızla sevgili olur. Çok geçmeden
bir erkek çocukları olur. Weimar Dükü,
vaftiz babası olduğu çocuğu meşru bir
evlat olarak nüfusuna kaydeder. Yedi
yıl sonra Christiane Vulpius'la resmen
nikâhlanırlar. Eşi görgü ve kültür bakı-
mından ona uygun bir eş olmasa da sa-
dık ve ev işlerinde becerikli olduğu için
uyumlu bir aile yaşantıları olur. Evliliği
Goethe'nin çevresinde tepkiyle karşıla-
nır. Bayan von Stein, Goethe'ye yüz çe-
virir.

1794 yılında Jena'daki bir tabiat bi-
limcileri toplantısında bir araya gelirler
Schiller ile. Schiller'le dostluk kurması
kolay olmaz. Schiller'in Goethe'ye bakı-
şında takdir ve haset bir aradadır. Ara-
larındaki düşünsel ayrılık zamanla bir
yakınlığa dönüşür. Sıkı bir dostluk kur-
duğu Schiller'le işbirliği yapmaya karar
verir Goethe. Bu işbirliği Alman kültürü
açısında oldukça faydalı olur. Schiller'le
dostluğu Goethe'ye gençlik aşısı gibi
gelmiştir.

Oğlu August'un ölümüyle sarsılan
Goethe hastalanır ve bir daha da topar-
lanamaz. 22 Mart 1832'de hayata gözle-
rini yumar.

HEPSİ İŞTE BÖYLE

SABAHATTİN YALKIN

1.

Her şeyi süpürüp götürüyor zaman
Geride ne izi kalıyor ne de gizi
Her günün resimleri başka başka
Kimi sevinçli kimi üzünçlü
Hükmümüz ne sabaha ne de akşama

2.

Eşkenar bir dikdörtgen yüzündeki genler
Hiçbir güç değiştiremez köşesini bile
Soyunmaz asla ne avanta aşı ne de aşka
Eğilmesi yok zalime ne de kör erklere
Haksızın karşısında haklının yanında

3.

Göğü güneşi biliyoruz... Bilmesek de
Uzayın sayısız döngülü yuvarlarında
Ne sonsuz umurumuzda ne de sıfırın özü
Sıkışıp kalmışız ölümle dirim arasında
Yaşa bre yaşı... İşte böyle bir dünya

TÜRKÇEDE “İKİLEME” “SÖZCÜKSEL-TON”LU BİRİMLEME (TÜRKÇEDEKİ SÖZLÜKSEL MATEMATİK: 2)

ÖMER DEMİRCAN

A. Türkçede “ikileme+ton-değişimli” eylem-tabanları

İkileme sözlüksel bir işlemdir: yalın ya da sonekli olarak birim kendisiyle ya da yakın, karşıt anlamlı öteki birimlerle eşlenir. Ezgileme eşliğinde işlem birime *çoğul-luk*, *yineleme*, *yoğunlaştırma*, *düzenlilik*, *düzensizlik*, *çelişki*, *tehdit*, gibi ayırımlardan gerekeni yükler. Türkçede sözlüksel üç genel (*sonekleme*, *tamlama*, *ikileme*) anlamlama yolundan biri olan “*ikileme*”nin 18 dolayında alt türü oluşmuştur.

Sözlü dilde kullanılan *altı-biçimleme* ile *ezgilemeye* (1), ayrıca “*verili-öge düşü-mü*” eşlik eder. Öylece söz, yalnızca yükleme indirgenebilir. *İkileme+tonlama* ile birden çok ayrı anlam üretimi acaba ton kullanımını sözlüksel yapar mı? Aşağıdaki ton ayrımlı örneklerde (1) olası sözel etkileşimde düşebilecek ögeler de katılmıştır. Yazıma yansıtılmasa da, sözlü Türkçede ‘*yüklem-tabanı*’ olan ‘*eylem kökü*’ne ‘*ikileme*’ ile ‘*sözlüksel-ton*’ koşulabilir mi? Yalın eyleme değilse de, eylem ikilenerek birime sözlüksel, dizimsel ton değişimi ile ayrı anlam koşulabilir görünüyor. Yazımda söyleyiş iki (//...//) arasında, ikilemede ton değişimleri: (↓ = *düşüş*, ↑ = *çıkış*, → = *düz*), olur (>) *ikileme-öğeleri arası* (*arasız* = .; *bir-ses-aralı* = +) ile belirtilecek, *yalın / ikileme birim anlamı* birimsel sesletim ardından *ayraç içinde* (...) verilecektir.

(1)

i. - Yarın kayıkla balığa çıkacağım. – “Çık çık”, çık da fırtınada denizin dibini boylayasın.

Deli misin? Bu havada hiç balığa çıkılır mı? Başka işin mi yok!

ii. –Anneee, bugün okula gitmeyeceğim! –“Gitme gitme”, baban eve dönünce görürsün gününü!

iii. –Ben bu seçimde sandık başına gitmeyeceğim. – Git gitme, sonuçlarına katlanırsın!

iv. –Oğlum bugün erkenden işe gitti. –Gitti gitti, sen öyle san. Bütün gün kahvede oyun oynadı!

v. –Söyle ona, borcunu yarın akşama kadar ödedi ödedi, yoksa, ertesi gün hesabı sorulur!

vi. –Düşündüü düşündüü, ne yapacağına bir türlü karar veremedi. ...

1. Diller, tonu (*hece üstünde ses perdesi değişimi*) sözcük anlamını ayırmada kullananlar, *ezgilemede* kullananlar diye ikiye ayrılmaktadır. Sözlüksel işlevle kullananlara **“ton dilleri”**, örneğin *Çince*, *Hausa* (Nijerya) dilleri; sözle *ezgilemede* kullananlara da (İngilizce, Türkçe gibi) **ezgi / İntonasyon dilleri** denmektedir. **Ton dilleri** denince, yalnızca sözcükleri (*bileşik olanlar dışında*) tek heceli olan diller düşünülmemelidir. Çünkü ton dilleri iki ayrı özellikte sözlüksel ton kullanırlar. Birincisi, tek açık heceli sözcüklere özgü **kayan tonlar** (**“Ya”** üzerinde/ya/: = “doğru mu?”; /↑ya/: = “gördün mü?” ; /↑ya/ “ben seni uyarımtım”), ötekisi de iki heceli sözcüklere özgü (*register/level tones*) **seken tonlardır**, (PİKE, K.L. : Tone Languages, 1948).

(2) **Kayan tonlara** Kuzey Çince'den bir örnek ses-dizisi /ma/:

(i) **yüksek-düz** → tonla **“anne”**

(ii) **yüksek-çıkkan** ↑ tonla **“keten”**

(iii) **alçaktan çıkan** ↑ tonla **“at”**

(iv) **alçaktan düşen** ↓ tonla **“azarlamak”** anlamlarını yüklenir (Bloomfield, 1933: 116).

Türkçedeki tek hecelilik, *sözlüksel ton kullanan*, kökleri açık heceli Çinceye benzer bir biçimlenmedir. Öyleyse, Türkçenin yapısı önce bir doğru diline bakış açısıyla Çince kaynaklar da okunup incelenerek, yeniden betimlenmelidir. İki dil: Türkçe-de *sonekleme*, Çince-de *sözlüksel ton* kullanılmasıyla birbirinden ayrılır. Öteki işlemler benzer görünüyor. Türkçe yüklem tabanı işleviyle eyleme **ikileme+ton değişimi** uygulanarak (1) ayrı anlamlar yüklenir. O yarıyla da Türkçe Çinceye benzer.

Düz ton kullanan dillerde (bunlara *seken ton* ya da *basamak ton* demek daha yerinde olacaktır) yalın sözcükler birden çok heceli olabilir. Bir Nijerya dili olan **“Igbo / İbo”** dilinde /akwa/ göstergesi *seken ton* ayrımlarıyla şu anlamları yüklenir (Hyman ve Russell, 1974:82).

(3) **İbo”** dilinde /akwa/ ses-dizisi:

(i) **“alçak-alçak”** tonla **“yatak”**,

(ii) **“alçak-yüksek”** tonla **“yumurta”**,

(iii) **“yüksek-alçak”** tonla **“bez, kumaş”**,

(iv) **“yüksek-yüksek”** tonla **“ağlıyor, ağlama”** anlamlarını taşır.

Gerek ezgi gerekse ton dillerinde tonbirimler (*tonemes*) düşey karşıtlıkla (*paradigmatic contrast*) kullanılır. Bu, şu demektir: *tonlanan hece, dilde kullanılan tonlardan birini alırsa ötekini almaz, ton değiştiğinde anlam da değişir*. Türkçede, tekillenen yüklem koşulabilen ton ayrımları şöyle verilebilir.

(4) Tekil yüklem + ton:

- i. /gitti/ yüklemine olağan düşen-ton /git↓ti/ (= gitti),
 - ii. çıkan-ton /git↑ti/ (= gitti mi?),
 - iii. düşüp-çıkan-ton + ünlü-uzatma /git↓↑tiii/ (gitti, ne olacak?),
 - iv. birinci hece üst perdede vurgulu, ikinci-hece alt-perdede uzatmalı, yani basamak biçiminde
- çocukça anlatım: /bit→tiii/! (= bitti). Yetişkin dilinde +alaylı (Bitti, şimdi ne yapacaksınız?)

2. 'Yineleme + tonlama'da kök-eylemin tonu değişmez. Ton değişimi olursa birim yineleme değil, bir ikilemedir. Tek tonla yineleme, aralı olup, söze "pekiştirme" dışında başka bir anlam yüklemmez.

(5) Ton ayrımlı, olağan, pekiştirme işlevli yineleme.

	a. Olağan yineleme+tonlama
i	//↓git,↓git// (git)
ii.	// ↓ gitme, ↓gitme // (gitme)
iii	//gi↓der, gi↓der// (gider)
iv	//git↓ti, git↓ti// (gitti)
v	//git↓mış, git↓mış// (gitmiş)
vi	//gi↓diyor, gi↓diyor// (gidiyor)
vii	//gide↓cek, gide↓cek// (gidecek)

3. İkileme + tonlama.

İkileme ise, "kip" için en az beş ayrı anlamla, beş ayrı tonlamalı seçenek sunar. Ton başlangıç düzeyi: "yüksek, ya da alçak" olur. Yazımda söyleyiş: iki (//...//) arasında verilir. *Bir-ses-ara* = +, *arasız* = (.) ile belirtilecek, ikileme birim anlamı birimsel sesletim ardından ayraç içinde (...) verilecek-tir. *İkilemeli-eylem/ad-tabanlı-yüklemde: a.*

Verili öğeler düşer, söz yalnızca yükleme indirgenir. b. ton-değişimi yalnızca yüklem üzerinde olur. c. Her ayrı tonlama söze ayrı anlam koşar.

(7)

b. Ton değişimli ikilemeler (arasız= . ;bir ses aralı= +	
İstek kipi: 4 x 500 = 2000	
i	//↓git+↓git// (git)
ii	//git.↓git// (gitmesen iyi olur / gitme)
iii	//↑gitme.↓gitmell// (git, yoksa)
iv	//↑git.↓gitmell// (beni ilgilendirmez)
Geniş zaman: 5x500 = 2500	
	//gi↓der+gi↓der↓// (gider)
	//git↑mez.git↓mez// (gider)
	//gi↑der.gi↓der↓// (gitmez)
	//gi↑der+↓gider↓// (ben karışamam)
	//gi↑der+git↓mez// (karar onun)
-Dİ'li geçmiş zaman: 6x500 = 3000	
	//git↓ti+git↓ti// (gitti, gimesi gerek).
	//↓gitmedi+git↓medi// (gitmedi).
	//↑gitmedi.↓gitmedi// (gitti).
	//git↑ti.git↓ti// (gitmedi).
	//git↑tii+git↓ti// (gitsin, yoksa).
	//git↓tiii+git↓tiii// (uzun süre gitti)
Öteki zamanlar: 3 x 5x500 = 7500	
	//git↑mıș.git↓mıș// (gitmemiș). 5x500
	//gide↑cek.gide↓cek// (gitmeyecek): 5x500
	//gi↑diyorgi↓diyor↓// (gitmiyor): 5x500
	//git↑se.git↑se// (olasılık): 5x2x500
	//gi↓ti.gider// (gitmek üzere)
	//gi↓ti.gidecek// (gitmek üzere)
	//gi↓ti.gidiyor// (gitmek üzere)

Biçimsel olarak bakılırsa, bu tür “**ikileme+ton**” biçimli yüklem, sözlüksel işlemlerle biçimlenmiş. Ton ayrımları sözlüksel yüklem tabanına bağlı olarak ikileme içi olarak ile ezgiye göre seçildiği için sözel bir işlem sayılır mı sayılır. Söz, düşmüş olan

öğelerin taşıdığı “verili” bilgi de katılarak anlamlanır. Acaba ikilemeye yüklenen tonlar tek biçime yüklenen tonlardan ayrı mı? Örneğin “git-” eylemi iki ayrı tonlama ile söylenebilir: / ↓ **git**+↓**git**/ (git) - /**git**↓**git**/ (gitmesen iyi olur). Birincisi düşen-ton ile eş- yinelemedir: eylemin onaylandığı anlamını taşır, yalnızca pekiştirme sağlar. Söylerken iki birim arasında çok kısa bir ara verilir: 6x2 (olumlu/olumsuz) x 6 **ayrı kişi ekli** = 72 x 500 = 36.000. İkili tonlu, aralı (git↑ti+git↓ti) + gitmezse o bilir. (öde↑di+öde↓di), ödemezse sonuçlarına katlanır.

4. İkilemeye birden çok **ton ayırımı** yükleyerek ayrı anlam iletimi bir ton-ikilemesi sayılır mı? İkilemeye koşulan ton-değişimlerinin, tümcel odağa uygulanan ezgisel değişimlerden ayrı düşünülmesi gerekir.¹ O tür ikilemeler, yüklem tabanı olabilen “sıfat”lar, adlar ile de üretilebilir mi?

(8)

Sıfat, ad ikilemeli yüklem tabanları	
i	//↓ az +↓ az //: (“az”)
ii	//↑ az ↓ az //: (az değil)
iii	//↑ az +↓ az //: (“az” diyorsan öyledir)
iv	//↓ az az // ver: (az + çoğul)
	//↑ azsa +↓ az //: (azsa az, ne yapalım)
	//↓ az mı ↓ az //: (çok az)
	//↓ az mı ↓ az mı // (az değil)
i	//↓ ev +↓ ev //: (ev)
ii	// ev .↓ ev // (“ev” değil)
Sıfat ile: 4 x 57, Ad ile: 2x 169.	

1. Bir alt birimin bir **üst anlamlamaya giriş anlamı**, oluşan üst birimin anlamlanması açısından onun düzanlamı sayılır. Biçim değişmeden yüklenen başka anlamlar o birimin ancak yananamları olur. Düzanlamı birimin girdiği iletilisel bağlam belirler.

2. Eğer sesbirimsel biçim değişmez, ama tonlama ve ona bağlı anlam değişirse, o anlam değişikliği ton değişiminden ileri gelir. Tek biçime ayrı, ikilemeye ayrı tonlama koşuluyla ve anlam değişiyorsa, o anlam değişikliği de ton ikilemesine bağlanabilir.

¹ İşleme, eylem kökü 255 + eylemdışı köklerden türemiş 245 eylem = 500 girebilir. İkileme işlemine ton-değişimi katılmasını, daha önce okuduğum Pike (1948: Tone Languages) ve Firth (1957: Papers in Linguistics) ve başka incelemelerden belleğimde kalanları kullandım.

3. İkilemeye katılan ikinci anlamlar ton değişikliğinden dolayı oluşuyorsa, o zaman ton ayrımlı iki-lemeler vardır. Öyleyse, Türkçede ton ayrımlı ikilemeden söz edilebilir.

(9)

i. ($\downarrow$ git >) $\downarrow$ git + $\downarrow$ git (=git), git $\downarrow$ git (=gitme), $\downarrow$ gitme + $\downarrow$ gitme (=gitme), $\downarrow$ gitme $\downarrow$ gitme (=git), git $\downarrow$ gitme

(= fark etmez), $\downarrow$ git $\uparrow$ me $\downarrow$ git $\uparrow$ me (şimdi gitmeye kalk!).

ii. (git- $\downarrow$ ti>) git $\downarrow$ ti+git $\downarrow$ ti (=gitti), git $\downarrow$ ti.git $\downarrow$ ti (=gitmedi), git $\uparrow$ ti.git $\downarrow$ ti (gitsin, yoksa), $\downarrow$ gitmedi+ $\downarrow$ gitmedi

(=gitmedi), $\downarrow$ gitmedi. $\downarrow$ git-medi (=gitti), git $\downarrow$ ti.gi $\downarrow$ diyor (=gitmek üzere), $\downarrow$ gitme- $\uparrow$ di $\downarrow$ gitme $\uparrow$ di

(şimdi gitmeye kalkıyor!).

ÇTD'den

- * Dergimizde Dil Derneği Yazım Kılavuzu kuralları geçerlidir.
- * Dergimize gönderilen yazıların daha önce başka bir yerde yayımlanmamış (basılı veya sanal ortam) ve aynı dönemde yayın için değerlendirmeye yollanmamış olması gerekir.
- * Gelen yazılar Yazı Kurulunca değerlendirilir ve üç ay içinde yayımlanır. Yayımlanmayan yazılar geri gönderilmez.
- * Dergiye gönderilecek yazılar bilgisayar ortamında yazılmış olmalıdır ve uzun olmamasına özen gösterilmelidir.
- * Yazılarda dipnot ve kaynakçaların belirtilmesi gerekmektedir.
- * Yayımlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.
- * Yayın Kurulu, yazarlardan yazılarında bazı düzeltmeler yapmalarını isteyebilir.
- * Yazılarda telif ücreti ödenmez.

Yazarlarımıza ve okurlarımıza dergimizin yaşamasına katkı verdikleri için teşekkür ederiz.

ALMAN ORYANTALİZMİ

GÜLER MERİÇKAN GÜLEÇ

Prof. Ali Osman Öztürk, Alman Oryantalizmi adlı kitabında; oryantalizmin ne olup olmadığı, batı toplumlarındaki bu olgunun hangi yüzyıllarda başladığı, doğudan neden korkulduğu, toplumlar arasındaki üstün kültürün nasıl dışa vurulduğu, kısaca oryantalizmin doğası ele alınmıştır. Kitapta 19. yüzyıl “Alman Oryantalizmi”ni oluşturan, Alman halk kültüründeki olumsuz Türk motifiyle ilgili pek çok Türk araştırmacılarının bu konudaki bilgilerine de yer verilerek Alman Oryantalizminin ortaya çıkmasındaki neden-sonuç ilişkileri değerlendirilmiştir.

Batılıların doğuya karşı ürettiği en iyi veya en kötü bilgileri kapsayan kimlik oluşumunun önemli aşamalarından biri olan “yabancı imajını” kabul eden sosyal psikolojide imajın yarattığı olumsuz anlam, her yabancının olumsuz olduğu anlamını taşımaz. Oluşturulan algılamada farklı ve olumsuz özellikler öne çıksa da öz benliğin ve öz kültürün yüceltilmesinde özgüven kazanımının doğal sonucu topluma yansıdığından önyargılar ve dayanaksız bilgiler değerlendirilmedişdir.

Birinci bölümde Türk motifi ve Türk imajı kavramlarının farklılığı üzerinde durulmuş, değişik ülke insanların birbirini nasıl gördüğünü ortaya çıkarmada Türk motifi; can düşmanı olarak

Türk, ahlaksızlığın sembolü olarak Türk, Tanrının kamçısı olarak Türk, Hristiyanlık için tehdit olan zorba Türk vb. olarak işlenmiştir. 19. yüzyılda Osmanlı Devletinin zayıflamasıyla bu imaj yumuşasa da sanatın değişik türlerinde Türk unsuru güncelliğini yitirmemiştir.

Alman halk sanatında Türk imajını kapsamlı olarak Şenol Özyurt işlemiştir (1972). Burada Türk motifi Hristiyanlık için bir tehdit olarak ortaya çıkar. Türklerle atfedilen cinayet ve gaddarlığın dünyevi şarkılarda, öykülerde, kilise repertuvarlarında, anı, vaaz gibi yazılı türlerde de yer aldığı saptanmıştır. Sargut Şölçün (1982), Alman edebiyatına yansıyan Türk işçisi imajını inceler. Alman kadınlarının Türk işçileriyle evlendiklerinde yaşayacakları koca dayığı ve harem tehdidinin, doğu ve batı kaynaklı iki ayrı hayat tarzında yaratacağı çelişiklere dikkat çekilir. Nuran Özyer (1983), Almanlara en çok yabancı kalan Türk işçi çocuklarının istenmemelerinde, ikinci sınıf insan olarak tanımlanmalarındaki sorunu derinlemesine ele alır. Türk çocuğu imajı bileşenlerinde; yabancılık, dışlanmışlık, ikinci sınıf insan olarak görülme, yabancı dil bilememe, hırsız, pis, aptal ve korkak nitelendirmeleri yer alır. Türk düşmanlığını artıran -asılsız- işsizlik sorunu da Türklerin Almanların işyerlerine sahip çık-

tıkları ya da çıkacakları korkusuyla işlenir. Selçuk Ünlü (1988), 19. yüzyıl Alman edebiyatında yayımlanan dram, şiir, gezi notları gibi türlerde ortaya çıkan Türk motifini araştırmıştır. Başlangıçta Hristiyanlığa karşı görülen Türk düşmanlığının daha sonraki romantik dönemde etkisinin azaldığı görülür. Orhan Gökçe'nin (1988) çalışmasında, Türklerin Alman basın yayın organlarındaki suç ve işsizlik sorunlarının olumsuz etkileri yer alır. Türkler kendilerine karşı alınan önlemler bakımından haber konusu olsalar da etken değildirler. Türklerin tiplenmesindeki bilgilerde, davranışları İslam tarafından belirlenen, problemli, tehlikeli ve fakir, uyum sağlamaya karşı dirençli tanımlamaları yer alır -bu durum bile Türkiye'den Almanya'ya gelmeye engel olmamıştır- Onur Bilge Kula (1992-1993), Alman öz kültürünü yüceltme eğiliminin, hem öz kültüre hem de karşı kültüre olumsuz etkiler yapacağı üzerinde durmuştur. Çalışmalarında Türklere ilişkin izlenimlerin belli bir imaja dönüşmesinde katkıda bulunan genellemelerin zamanla pek sorgulanamayacağını fakat yabancı ve özü eleştirel değerlendirmelerle objektif sonuçlara varılabileceğine inanır. Binnaz Baytekin (1993), Konu edindiği Almanya'daki Türk işçi çocuklarının imajını Alman yazarların kalemindeki; "Türk çocukları büyük ailelerden, fakir köylerden gelirler, sıcak iklimten ve yedikleri baharatlı yiyeceklerden dolayı bedenleri kötü kokar" tanımıyla inceler. Alman karşıtlığını yansıtan bu özellikler, sonraları olumsuz gelişmeleri yarattığından bu



çocuklar Alman yaşlıları tarafından dışlanan gurupları oluştururlar. Çağatay Özdemir (1994), "Alman Tarihinde İlk Yabancılar" adlı yazısında, Türklerin niçin sorun olarak algılandığı konusunu Alman ruhuyla açıklar. Alman milleti kavramındaki "kültürel ulus" temelinde dayanan Alman toplumunun, son derece dışlayıcı özelliklere sahip olduğunu vurgular. Özdemir, bilgilerinde Alman medyasının yabancı düşmanlığını destekleyen yazılı ve görüntülü basının kamuoyu üzerindeki olumsuz etkisi üzerinde de durur. Yüksel Pazarkaya (1995), Yabancı düşmanlığını neonaçi ve ırkçı düşüncelerle işlerken yanlış ve düşmanca tavırlara seyirci kalan hatta alkış tutan yurttaşların sorumluluğuna dikkat çekse de "Birlikte yaşamada tek yönlü kimlik sorusu ve sorunu

yoktur” düşüncesindedir. Bu anlayışa, Birinci Dünya Savaşına gönüllü yazılan Musevi Alman yurtseverlerin koşulsuz davranışlarını örnekler. Gerçekleşemeyen bu istem, birleşmenin sonunda bile (Doğu-Batı Almanya) azınlıkların kin ve nefretin yepyeni bir boyutuyla karşı karşıya gelmelerine engel olamaz. Yüksel Kocadoru (1990), “Düşman Türk” imajının köklerini Viyana’nın kuşatılmasından ve İstanbul’un fethinden daha öncelere dayandırır. 10. yüzyıldan itibaren İslam’ı benimseyen Türklerin, batı karşısında kültür eksikliğini savaşçılıklarıyla kapatmaları, korkulan bir güç olarak belirirken çok farklı siyasi çıkarlar oluşur. II. Haçlı Seferiyle “Hristiyanlığın düşmanı Türk” ilk kez belgeyenir. Kutsal yerleri ellerinde bulunduran Selçuklu Türklerinin kovulması amaçtır. Timur’un Yıldırım Beyazıt’ı yenmesi Türk tehlikesini sona erdirirken Avrupa kendi iç sorunlarına döner. 1453’ten sonraki düşman Türk imajında geleneksel Hristiyan-İslam çatışması, İslam’ın alternatif olarak görülmesi, Avrupa topraklarında Türk fetihleri, Avrupa ölçüt alınarak ortaya konan Avrupa kültürü yer alır. Din ve siyaset etkin bir imaj sermayesidir. 18. yüzyıldan itibaren değişik görünüm alan Türk imajının temelinde, doğunun geri kalmış, vahşi ve kültürsüz olması esas alınmıştır. Türk, bir yabancı olarak artık “öteki”dir. Küçümsemeli, aşağılanmalı, asimile edilmelidir düşünceleri eyleme dönüşmeye yöneliktir. Bozkurt Güvenç (1994), İtalya, Almanya, Avusturya, Fransa, İngiltere, Amerika gibi ülkelerdeki Türk imajlarının Türk kimli-

ğinin bir parçası olduğu görüşündedir. Almanya’daki Türk imajının aslında Türklerin değil o imajı yaratanların bir sorunu olduğunu, oryantalizmin doğası olarak ele alır. Vural Ülkü (1983), Martin Luther’in Türklere bakışını incelediği çalışmada, “Tehlikenin asırlar boyu doğudan geldiğini gören bilinçli bir milletin bilinçaltı korkuları doğaldır. Birçok şeyi, devri ve devrinin şartları altında değerlendirmek gerekir” der.

II. bölümde, kilise korolarına ve okul kitaplarına girmiş olan “kaffeeli-ed” diye bilinen Alman şarkısında yer alan Türk motifinin içeriği işlenmiştir. Yazarı ve bestecisi belli, popüler olan şarkı; Bavyera, İsviçre, Silezya, Kassel, Bad Godesberg’de yaygınlık kazanmıştır. Şarkıda, kahvenin Türk içkisi olduğu ve fazla içildiğinde hasta olunacağı anlatılır. Kahveyi bırakamayan Müslümana benzememek öğütlenir. Dünyevi bir şarkı olan kaffeeli-ed’in Tanrı’ya iki kat daha dua etme anlamından uzak olduğu açıkken; kahveyi Türkler içtiğinden, içenin Müslümana benzemesi korkusu etkindir. Kahvenin zamanla Avrupa’ya geçmesi bile bu gereksiz bilinçaltını tam olarak silememiştir. Kahveyle ilgili bilgisizliğin zamanla aşılması sonucu Türkten arındırılmış kahve (kafeinsiz) içilmeye başlanır.

III. bölümde Alman halk şarkısının tarihsel türü sayılan “Bankelsang”lardaki -eskiden pazar yerlerinde dolaşan destan satıcıları örneği- Türk motifi incelenir. Söz, müzik ve resim bileşeni olan bu tür, masa üzerinde bir panoda icra edilen öykü görselleştirilmesi olsa

da egzotik nitelikleriyle işledikleri “düşman kardeşler” konusunda, kardeşlerin bir Türk paşasının oğlu olması tesadüf değildir. Bankelsanglar; öğreticiliğini, eğlendiriciliğini ve izleyicide duygusal katılım sağlamasını ürpertici diyaloglarla gerçekleştirmişlerdir. İşlenen öykülerin sonunda Türk kötülüğünün, caniliğinin nedeni, Türklüğünde veya Müslümanlığında değil daha çok sadakate yönelen tehdit oluşundadır. Çünkü sadakatsizlik bireysel değil sosyal bir konumu kapsar ve büyük günahattır.

IV. bölüm Türk konulu resimlerdir. Neuruppin Resim Albümü’nde sade halkın dünyayı nasıl algıladığı işlenir. Yaşadığı köyden öteye geçemeyen insanların küçük dünyalarını renklendiren bu resimlerin alt yazılarında, Asyalı ve Avrupalı aile yaşamı (eskiden ve şimdi) karşılaştırılır. Osmanlı-Türk resimlerinin ahlaki, tarihi, sosyal ve dinsel boyutunda Türk ve Müslüman aynı anlama gelmektedir.

V. bölümde Almancada hâlâ kullanılan, kökleri 18. ve 19. yüzyıla dayanan iki deyim ele alınmıştır. İlki “Ein Türken bauen”dir (Bir Türk yapmak). Özel bir durumun oluşmasına tanıklık eden bir sözken zamanla anlam kötüleşmesine uğrayarak “uydurmak, sahtesini yapmak” karşılığında kullanılmıştır. İkinci deyim, bir sövgü olarak kullanılan “kümmeltürke”dir (Kimyon Türk). Anlayışı kıt, zekâ düzeyi sınırlı Türk için kullanılır.

Kötü örnek işlevini gören Türk moti-

fi, türler değişse de hep aynı kalırken 19. yüzyıl Avrupasında erken dönem toplumcu düşünürler; kurulacak olan yeni dünya düzeninde, insanın kendine ve topluma yabancılaşmasını engelleyen, sağlıklı mülkiyet haklarına kavuşmasını sağlayan yeni kuşağın yetiştirilmesinde “eğitim”in önemini savunurlar.

Çağa uyarlanacak olan eğitimle ideal davranış normlarına kavuşmak isteyen insanın -kendisini yüceltmek için başkalarını kötülemeden- istenilen olgunluğa erişme özlemine, bilimsel katkılarıyla ışık tutan değerli yazarımız Prof. Ali Osman Öztürk’ün emeğine saygılarımızla.

KAYNAKÇA

Öztürk, Ali Osman, (2000), Alman Oryantalizmi - 19.Yüzyıl Alman Halk Kültüründe Türk Motifi, Ankara, Vadi Yayınları.

TIRNAK İMİ, TEK TIRNAK, KISALTMALAR

NERMİN KÜÇÜKCEYLAN

Bu kez üzerinde duracağım konu, “tırnak imi”. Son baskı *Yazım Kılavuzu*-muzda –bendeki 10. baskı. 11. baskıda bir farklılık olmadığı için ben 10. baskıya da son baskı, diyorum- s. 67, 2. maddenin tırnak iminin kullanımı mantığına ters düştüğünü düşünüyorum. Önce adı geçen maddede ne deniyor, ona bir bakalım:

2) Bir tümce içinde başkasından aktarılan tümcenin başına ve sonuna konur; tırnak içine alınan tümce ötekinin ögesi oluyorsa tırnak içine nokta imi konmaz, virgül konabilir:

O değil miydi bir süre önce, “Arkadaş, ben senin durumunu biliyorum, bana güvenebilirsin” diye konuşan?

Şimdi de “Önyargısız konuşmaya hazırız” mesajı veriyor.

Bu maddedeki çelişkiye bir bakalım: Bir tümcenin içindeki alıntı tümceden söz ediyoruz. Tırnak içindeki tümce, sonuna gelinceye dek bağımsız bir tümcenin yazım kurallarına uyuyor. Yani virgülden sonra geldiği halde büyük harfle başlıyor –öyle olmalı, diye de düşünüyorum- ama tümcenin sonuna gelindiğinde birden aklımıza, diğer tümcenin sürdüğü, o nedenle de -sanki tırnak yokmuş gibi- nokta imi kullanılamayacağı geliyor.

2. maddenin oluşmasında, asıl tartışılmayacak denli net bir kuralın -virgül imiyle ilgili- farklı bir alana yanlış uygulanmasının rolü olduğunu düşünüyorum.

/Virgül İmi/ s. 51, 10. madde:

10) Tırnak içine alınmamış aktarma tümcelerinin sonunda tırnak imi yerine virgül kullanılır:

Bugün geliyorum, dedi.

Bundan böyle ben bu evin hiçbir işine karışmam, diye konuştu.

İşte burada, “iç içe bileşik tümce” tırnak imi kullanılmadan oluştuğu için alıntı tümce, yalnızca virgülle ana tümceden ayrılır; bu da ana tümcenin nesnesi durumundadır.

Öğrenim yaşamım boyunca, tırnak içindeki alıntı tümcenin noktalamasının, alıntının içinde bulunduğu tümceden bağımsız olarak yapıldığını gördüm. Bunu çok değer verdiğim iki eğitimi yazardan tanıklamak istiyorum:

Beşir Göğüş'ten¹:

...Önce çocuk ne istediğini bildiren tam bir cümle söylemeye alıştırılıyor: “Ben bisiklete binmek istiyorum.” Sonra hangi bisikleti sevdiğini belirtmesi isteniyor: “Şu

¹ Göğüş, Beşir, *Ardında Kalan Belgeler*, s. 159, Dil Derneği Yayınları, Ocak 2013, Ankara.

yeşili severim." Eğer o anda yeşil bisiklete başka bir çocuk binmekte ise, bu çocuğa: "Bu bisikleti bana da verir misin? Ben de bineyim." demek öğretiliyor.

Alıntılایp altını çizdiğimiz tümceyi öğeleri açısından incelersek ana tümcenin ögesi olan tırnak içindeki tümcede, hatta tümcelerde, sondaki nokta da içinde olmak üzere, kurallara uygun olarak noktalama imlerinin kullanıldığını görürüz.

agy s. 162'den:

...Çocuklar bunları inceleyerek boylarını ve renklerini tanır: "Büyük daireler kırmızı, küçükler kırmızı değil." "Bir daire büyükse, rengi kırmızıdır." diyebilmelidirler.

agy s. 263'ten:

Anlatım denince, Fransız bilgin Buffon'un ünlü sözü aklıma gelir: "Le style est l'homme-meme" (Biçem, insanın kendisidir.) Bu sözü, "Biçem insanın kişiliğini yansıtır." diye anlamalıyız.

Bir örnek de Emin Özdemir'den² ve-receğim:

Camus'nün bir sözü vardır: "Vatanım Fransız dilidir." diye. (Önsöz'den)

Son yıllardaki yayınlarda, üzerinde durduğum 2. maddeye uyan pek çok kullanıma rastlarsınız. Şunu açıkça belirtmeliyim ki Dil Derneği Yazım Kılavuzu'na uygun olarak düzeltme yapmamız sonucudur bu. Kılavuzumuzda da yanılmalar olabileceğini kabul edip



bunları gerekirse tartışarak belirleyip yanlıştan dönmek, Türkçemize borcumuzdur.

(Bu maddeyle bağlantılı olarak "Virgül İmi" başlığında s. 52, 14. madde de gözden geçirilmeli.)

Tırnağın küçük kardeşi tek tırnak imi ile ilgili -hemen belirtiyim; Yazım Kılavuzu'nda göstergesi "kesme imi ile aynı ['] biçimde verilmiş- bir kullanım yaygınlığından da söz etmek istiyorum. Kılavuzlarda bu imin tek bir kullanımı var:

Bir alıntı içinde başka bir alıntı veriliyorsa ikincisinin başına ve sonuna tek tırnak konur:

² Özdemir, Emin, *Dil ve Yazar*, TDK Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi – 1973.

“Büyük nutuklar çekeceğiz: ‘Sen ölme-
din Atatürk’ diyeceğiz; ‘Kalbimizdesin’ di-
yeceğiz; ‘Yolunda yürüyoruz’ diyeceğiz”
(Orhan Veli)

Dergilere gönderilen yazılarda sıkça rastladığımız ve *Yazım Kılavuzu*’na uy-
gun olarak düzelttiğimiz bir kullanım
daha var: Tümce içinde vurgulamak is-
tenilen söz ya da sözcük grubu, tek tır-
nak içine alınıyor. Bunun güzeldüğü
açısından değerlendirilebilir, tartışıla-
bilir olduğunu düşünüyorum. Bu dü-
şünceye ortaklaşılabilirse 12. baskıya
tek tırnak için bir ek yapılabilir, ne der-
siniz?

Yaptığımız her düzeltinin üzerinde
yazmak, doğallıkla gereksiz olacaktır.
Ama farkındalık yaratmak ve Kılavu-
zumuzdaki eksikleri gidermek amacı-
yla kimilerine değinmek istiyorum.

Yusuf Çotuksöken’in yazısındaki
hem Dil Derneği’nin 10. baskı, hem de
TDK’nin 27. baskı *Yazım Kılavuzlarına*
uymayan kısaltmalara bakalım:

“Türkçe”nin kısaltmasını Çotuksö-
ken “Tr.” olarak yazmış. Dil Derneği *Ya-
zım Kılavuzu*’nda “Türkçe”nin kısaltma-
sı yok! TDK’nin *Yazım Kılavuzu*’nda ise
“T.” olarak var. Yazımın tam bu nokta-
sında, TDK için kısaltma kullanırken
aynı tümcenin içinde Dil Derneği’ni de
kısaltarak yazayım, dedim, herhangi
bir yanlışlık yapmayayım, diye de kıla-
vuzumuzun “Kısaltmalar Dizelgesi”ne
başvurdum. Tam, buldum “DD” Dil

Derneği kısaltmasıdır, derken DD’nin
karşısındaki açıklamanın “Doctor of Di-
vinité (İlahiyat Doktoru) olduğunu gör-
düm. Benim yanlış direktten döndü!
Derneğimizin kısaltmasının olmadığını
böylece öğrenmiş oldum.

İtalyancanın kısaltması her iki kıla-
vuzda da “İt.” biçiminde. Çotuksöken,
“İtl.” olarak göstermiş. Yusuf Bey, gene-
lağ kullanımını yeğlemiş sanırım, diye
genelağdan denetlediğimde³ İtalyanca-
nın, orada da aynı biçimde “İt.” olarak
kısaltıldığını gördüm. Aynı kaynak
“Türkiye” ve “Türkçenin” kısaltmasını
“Tr.” biçiminde vermiş. Hem dil hem
ülke adının aynı kısaltmayla yapılması-
nın ne kadar doğru bir tutum olduğu
tartışılır. Yeri gelmişken TDK’nin ve Dil
Derneği’nin kılavuzlarında da “Türki-
ye” kısaltmasının “TR” olduğunu belir-
teyim.

Kısaltmaların kullanımı konusunda
da ikirciklendim. Çotuksöken, “örn.
–örneğin–” kısaltmasını noktadan sonra
yazarken büyük harfle başlatmış (Örn.).
“Tümcenin ilk harfi büyük olur.” kuralı
var. Bu kuralın kısaltmanın alanına gir-
meden işletilebilmesi için tümcenin kü-
çük harfle biçimlendirilmiş kısaltma ile
başlatılmaması ya da sözcüğün açık ya-
zımının yeğlenmesi doğru olur, diye
düşünüyorum. Kısaltmadaki büyük,
küçük harf kullanımının anlamını kıla-
vuzdan iki örnekle açıklarsak kısaltma-
ların değişmezliği daha da belirginleşe-
cektir:

³ ülke, bölge ve dil kodları/help.ads.microsoft.com

m metre

M Milat, Miladi

sn saniye

Sn. Sayın

Yine bu sayıda yaptığım bir düzeltmeyi de açıklama gereği duyuyorum: Yaşar Özmen'in "Eleştiriye Katlanamazlık" başlıklı yazısında -ma/-mez olumsuzluk eklerinin bir arada kullanılma(ma)sı konusu.

"Geniş zamanda birinci tekil kişilere /-ma, -me/ ile kazandırılan olumsuzluk kavramı, öteki kişilerde /-maz, -mez/ ile elde edilir."⁴

Buna göre de başlıkta ve metindeki gereksiz kullanılan olumsuzluk eki atılmış, bu haliyle başlık: "Eleştiriye Katlanamazlık" biçiminde yazılmıştır.

Yücel Çağlar, "DİLİMİZDE DE TAM GAZ GERİ GİDİYORUZ..." başlıklı yazısında, dil yaralarımıza dokunmuş, yanlışları ortaya koymuş, eleştirmiş. Burada bir konu üzerinde durmak istiyorum:

"Ahmet, Mehmet, Ayşe ile Fatma sinemaya gitti – Bu arada bir kez daha anımsatayım: "... gittiler." değil "...gitti." yargısına katılmıyorum. Anlatmak istediğimiz duruma göre bu tümcede yüklem tekil de, çoğul da olabilir. Tahir Nejat Gencan'ın *Dilbilgisi*⁵ kitabından alıntıyla açıklayacağım:

C. İnsan olan çoğul özneler gelince: Bu öznelerin fiillerinin çoğul veya tekil olması söyleyenin maksadına bağlıdır:

1) Çoğul öznelerin bireyleri teker teker değil de; bir bütün, bir toplam halinde düşünülüyorsa fiil tekil olur:

Dostlar alışverişte görsün. Amerika'da işçiler grev yapmış...

2) Çoğul öznenin bireyleri teker teker düşünülüyor ve düşündürülmek isteniyorsa fiil de çoğul olur:

Kaymakam önde, zaptiyelerle Hoca Efendi arkada çıkıp gittiler. (Ömer Seyfettin)

Bu konuda Türkiye Türkçesi Temel Dilbilgisi'ne de⁶ bakılabilir.

Amacım, değerli yazarlarımızın gözden kaçırdıklarını düzeltirken onları eleştirmek değil, yalnızca dilimizin incelikleri üzerinde gerekirse tartışma ortamı oluşturmak. Bilinsin ki burada sözü edilen yanlışlar özel. Üzerinde kalem oynatılmayacak denli basit konularda öyle yazım, anlatım yanlışları yapıyor ki şaşırp kalıyor insan!

⁴ Özel, Sevgi, *Türkiye Türkçesi Temel Dilbilgisi*, s.356, Dil Derneği Yayınları, 2018.

⁵ Gencan, Tahir Nejat, *Dilbilgisi Lise I-II-III*, Kanaat Yayınları, 15. basım 1975, İstanbul.

⁶ Özel, Sevgi, *Türkiye Türkçesi Temel Dilbilgisi*, s.395-399, Dil Derneği Yayınları, 2018.

HASAN NE İSTİYOR?

ŞAHİZER SENEM TELLİ

“Babaaaa, anam seni çağırıyor! Çorba soğumasın, dedi” diye avaz avaz bağırان çocuğa içerden: “Kendi mazi kadar, sesi yazı kadar” diye takılan annesinin sesini duydu, başını çevirerek gözlerine sevgiyle baktı, gülüştüler.

Babası üstü başı çamur içinde tulumbanın başına geçti, yıkandı, kurulandı. Sofraya oturduğunda uzaktan yorgun adımlarla gelen adam o değildi sanki. Ailesine sevgiyle bakıyordu. Neşeyle yemeklerini yiyip, ocağın başında toplastılar. Bu, en sevdikleri zamandı. “Yarın kasabanın pazarı var, ananla gidip masraf gidereceksiniz,” diye cebinden çıkardığı parayı karısına uzattı. “Okul için de masraf yapacağız değil mi baba” diye sordu ısı ısı bakışlarıyla. Babası sarı, kalın bıyıklarını sıvazlar-ken, “Ne kadar yakışıklı,” diye geçirdi içinden. Gün boyu başından çıkarmadığı kasketini akşamları dizine geçirmesini seviyordu. Alnına yapışmış kumral saçlarını düzeltir, ardından zayıf, kemikli yüzüne ve kirli sakalına dokunurdu. “Keşke bu kadar zayıf olmasa,” diye iç geçirir fakat bunu ona söylemezdi. Kendisinin gibi yeşil olan gözlerini, özellikle de sıcacık bakışların çok severdi. “Keşke adı Yusuf değil de Bekir olsaydı,” diye sık sık düşünürdü. Adı Bekir olursa, takım elbise giyip çok parası olacağını sanıyordu. Her gece bunları düşünürken uyuyakalırdı, babasının ya da annesinin kucağında.

Ertesi sabah, annesi ve diğer köylülerle birlikte meydana bir süre beklediler. Az sonra tepenin arkasından göründü bekledikleri. Homurdanarak yaklaştı, büyük bir gıcırtyla fren yaparak durdu önlerinde. Bu sese bayılıyordu. Oyunlarında bu sesi taklit etmeye çalışırdı hep. Önce gençler bindi kamyon kasasına diğerlerine yardımcı olmak için. Bir ağabey hop diye çekti onu aşağıdan kamyonu. Kasanın içi otobüs gibi düzenlenmeye çalışılmış. Yirmi kiloluk gaz tenekelerini destek olarak kullanmışlardı. İki teneke arasına dizilen kalaslar, oturak görevi yapıyordu. Annesiyle birlikte birbirlerine sokularak oturdular.

Kamyon tüm yolcularını aldı ve hareket etti. Çamurlu, bozuk yolda iki yana yatacakmış gibi sarsılarak ve homurdanarak yavaş yavaş yol almaya başladı. Pazarda satmak için yanlarında götürdükleriyle birlikte, arabada çok sıkışık oturdular. Kucakları, ayaklarının altı sebze, meyve, tavuk ile doluydu. Bir de koç vardı. Onlar satacakları yumurtaların sepetini kucaklarında taşıyorlardı. Yanlarında oturan teyzeden kötü kokular geliyordu çünkü kamyonu çişini yapmış koç onundu. Ayrıca çok gürültü vardı, kimin ne konuştuğu anlaşılmıyordu. Uzaktan uzağa bağırarak konuşanlar en çok gürültüyü yapanlardı.

Bir süre sonra, “Ana, yolumuz daha çok mu ” diye sorarken onun uyuduğunu

gördü. Simsiyah uzun saçları eşarbının altından göbeğine kadar varıyordu. Her sabah onları örerken ne çok uğraşırdı. Solgun yüzüne zıtlık oluşturan dudakları dolgun, pembe fakat çatlaaktı. Uyuyunca uzun kirpiklerinin gölgesi yanağına vurmuştu. Burnuyla yanağının birleştiği yerdeki ben, koyu kahveydi. Onu oradan çıkarıp almak gelirdi hep içinden. Babası, “Emine, bu iki seneye kalmaz, senin boyuna varır,” dediğinde ne çok sevinirdi. Bir taraftan da “Zaten anamın boyu ufacak,” diye düşünürdü.

Büyük bir gıcırtyla durdu kamyon. Köylüler birer birer indiler ve hızla pazara doğru dağıldılar. Başka köylerden gelen kamyonlar da aynı alana park ederlerdi. Anası ezbere bilirdi kasabayı, hemen tanırırdı arabalarını. “Çok akıllı benim anam” diye düşündü sevinerek. Onlar da pazara gidip oturdular. Bir kasanın uzun kenarını ikisi paylaştı. Belirli müşterileri için getirdiği yumurtalarını başkasına satmazdı anası. Öğlene kadar pazarda işleri bitti. Öğlen yemeğinde ekmek arası köpük helva alıp yediler. Okul önlüğü, beyaz yakası, pantolonu çok güzeldi, gıcır gıcır. Kumaşı da parlıyordu üstelik. O zamana kadar babasının eskileri, ters yüz edilir, ona dikilirdi. Demek ki büyüdü, “Okula giden çocuklar temiz giyinir,” demişti ya anası. Bir de ayakkabısı kundura olsaydı. “Neyse, lastik ama yeni,” diye düşündü. Sonra kalem, silgi, abece kitabı, defter de almışlardı. Beğendiği çantayı almadılar. Anası, “Ben dikerim onu, masraf etmeyelim,” demişti. Eve şeker, çay, tuz, bir de naylon leğen aldılar. Saatinden önce köyün kamyonunun yanına geldiler. Dönüş yolunda ana oğul uyuyup kaldılar.

Güneş Çamtepe’yi aşmak üzereyken köye ulaştılar. Sevinçle anasının üç beş metre önünde zıplayarak yürürken evlerinin yokuşuna kadar geldiler. Yokuşun altında başlarını kaldırıp evlerine bakmayı alışkanlık edinmişlerdi. Yine öyle yaptılar. Ev ıssız, ışsız ve dumansızdı. Oysa bu saatlerde babası işten dönmüş oluyordu. “Bekir Bey yeni işler vermiş olmalı, baban eve gelmemiş, bacamız tütmüyor,” dedi anası. “Ana ben koşup, okulluklarımı göstermek istiyorum babama” dedi.

Nefes nefese evin avlusuna geldiğinde kapıyı kapalı gördü, neşesi kaçtı. Babasının dinlenmek için oturduğu taşın üstüne çıktı, bekledi. Kapıyı çalmak içinden gelmedi. Az sonra alı al, moru mor, anası da geldi avluya. Oğlunu loğ taşında otururken görünce tüm gücü bitti, dizlerinin üzerine çöktü. Oğlan, koşarak koluna yapıştı, o da bu küçücük bedene tutunarak yürüdü. Kapıyı gürültüyle çaldılar, ses yoktu. Kapı koluna yüklendiler, açtı. Hızlıca içeriye daldılar.

Bakla sofa, nohut oda minik evi dolaşmak uzun sürmedi, kimse yoktu. “Kapıyı kilitlemeyi yine unutmuş baban” deyip, derin bir nefes aldı Emine. Önce lambayı, ardından ocağı yaktilar. Çorba tenceresini sacayağına koydu, ısınsın diye. Kasabadan yorgun gelen oğlunu yedirdi ve yatırdı. Sofrayı hazırlayıp, Yusuf’u beklemeye başladı. Ne kadar bekledi bilemiyordu. Dışarıdan gelen ayak seslerini duyunca seğirtip kapıyı açtı. Gelenler muhtar ve karısıydı. İçeri buyur etti. Ocağa çaydanlığı

koydu, lambanın fitilini az daha yükseltti. Dönüp dolaşıp hal hatır sorup durdular birbirlerine. “Muhtar Apça, de artık diyeceğini, çıkar ağzındaki baklayı. Yusuf’a bir şey mi oldu” diye konuyu Emine açtı. “Bak kızım, sakın ol” diyebildi muhtar. Emine onun sözünü keserek, “Öldü mü yoksa Yusufum” diye bağırınca oğlan uyandı.

Ana oğul, sarmaş dolaş olmuş, duyacakları haber için muhtarın ağzına bakıyorlardı. “Yok, ölmedi fakat yaralı, şehirdeki hastaneye kaldırmış Bekir Bey” dedi muhtar gözleri dolu dolu. Muhtarın karısı ise akan gözyaşlarını, burnunu tülbindenin ucuyla siliyordu. “Ah benim Muhtar Apçam, götür beni Yusufuma,” diyerek yalvarmaya başladı. Karısıyla birlikte Emine’yi sakinleştirmekte zorlandı muhtar. “Sabah ola hayrola,” deyip, ana oğlu da alıp kendi evlerine gittiler. Emine, kocası için gerekli çamaşır, nüfus kâğıdı ve tıraş takımını da aldı çıkınına.

Sabah gün ağarmadan yola çıktılar katır sırtında. Aklı oğlundaydı çünkü ilk defa ondan ayrılıyordu. Öte yandan Yusuf’a uçarak tez zamanda varmak istiyordu. Kasabaya geldiklerinde güneş neredeyse tepeye gelmişti. Sonra minibüse bindiler. Şehrin girişindeki hastane önünde indiler. Kapıdan giremedi önce, yüreği ağzına gelmişti, kendini iyi duyumsamıyordu. Benzinin solduğunu görünce muhtar, hemşireye bağırdı. “Hemşire hemşire, kızım bayılıyor” dedi. Oradakiler koşturmaya başladı, düşmeden Emine’yi tuttular. Kendine geldiğinde önce kocasını sordu. “Ameliyatta” dedi hemşire. Onun için bilinmeyen bu durum, kaygısını arttırdı. “Ne yapıyorlardı kocasına? Allah’ın yaptığını bozuyorlar mıydı yoksa” gibi sorular beynini oyuyordu. Zaman geçmek bilmedi, her beş dakikada saati soruyordu çevresindekilere. Bildiği tüm duaları okumaya başladı, yatışamadı.

Ameliyattan sağ çıktı Yusuf fakat kendine gelmesi uzunsüzdü. Bir ay kadar hastanede kaldılar. Yürüyemiyordu. Her hafta Muhtar hastaneye geliyor, oğullarının iyi haberini iletliyordu. “Bizim hanıma da iyi geldi Hasan. Olmayan çocuğunun yerine sevip, sardı onu,” diye açıklama yaparak rahatlatıyordu karı kocayı. “Bundan eminiz Muhtar Apça” diyorlardı.

Patronu Bekir Bey, sigortasız çalıştırmış bunca yıl onu. “Bana çok pahalıya mal oldu bu hastane olayı,” deyip çıkışını yaptırdı Yusuf’un. Koyun gibi kamyonetinin arkasında köye getirip evine bıraktı. Yusuf, yatağa bağımlı kalmasına alışamamış, yemeden içmeden kesilip iyice zayıflamıştı. Daha çok ailesine bakamayacağı için üzülüyordu. Karısı bir parça canıyla her şeyle baş edemezdi. “Oğlum, Hasanım sen daha çok küçüksün,” diye düşünerek için için ağlıyordu.

Hasan, okulluklarını sandığa kaldırmıştı, görünce kimse üzülmesin diye. Aklı fikri okula giden çocuklardaydı. Onların arkasından özenerek bakar, boş olduğunda okul bahçesinin dışından izlerdi onları. Bir gün, “Hey küçük! Sen Hasan mısın, neden okula gelmiyorsun” diye seslenince öğretmen, ne yapacağını bilememiş, koşarak uzaklaşmıştı oradan. Muhtarı, babasıyla konuşurken duymuştu. Öğretmen,

köydeki okul yaşına gelmiş çocukların adlarını muhtardan almıştı. Çocuğunu okula göndermeyenleri hükümet cezalandırmış. Bunları biliyordu Hasan. Hasta babasına bir de ceza gelmesin diye kaçıyordu öğretmenin yanından.

Her gün sabah erken kalkar, tavukları besler, birkaç kucak odun taşırdı ocağın yanına. Yağmur çok yağınca ahırın arkasında biriken sulara arık açıp suyun yokuş aşağı akmasını sağlamak da onun işiydi. Su, çok birikirse içeri girer hayvanları hasta ederdi. “Küçüğüm ama güçlüyüm baba” der rahatlatırdı babasını. Babasına yarenlik yapmak, gelenleri buyur etmek de görevlerindendi. Anası, babasının yerine Bekir Beyin çiftliğinde işe girmişti.

Yusuf’un eve gelişinin üzerinden üç ay geçmişti ama hâlâ yürüyemiyordu. Onunbu durumu yüzünden oğlu okula gidememişti. Karısı da her ne kadar belli etmese de çok yoruluyordu. Yusuf, “Evin erkeği olarak utanıyorum” demişti geçenlerde muhtara. Bunu duyunca çok üzüldü Hasan. Sandıktan defterini, kitabını, kalemını getirip, “Baba, benim öğretmenim sen ol, abece öğret bana,” dedi. Yusuf buna çok sevindi ve hemen başladı görevine. İlkokul mezunuydu fakat okumayı çok severdi. Babasını küçük yaşta kaybedince, kasabadaki okullara gidememişti ama arkadaşlarının kitaplarını okurdu hep. Yaz tatillerinde onlarla koyun güderken okurdu kasaba okullarının kitaplarını. Bunları babasından dinlemek çok mutlu ederdi Hasan’ı. Bir de anası olsaydı yanlarında, keyiflerine diyecek olmazdı...

Bekir Bey, anasını çok çalıştırıyordu. “Kocana çok masraf ettim, zararımı ödeyeceksiniz. Gerekirse koca adam olmuş oğlunu da getir çalışsın,” diyormuş. “Pis paragöz, inatçı adam, bir parmak çocuktan ne ister? Sanki gidebiliyormuş gibi, okula gitmesin, gelsin çalışsın diye tutturuyor, kalpsiz” demişti anası, onun için babasına. O gün yatmadan önce, “Allahım tez büyüt beni ki anama yardım edeyim. Pis paragözün borcunu tez zamanda ödeyelim. Bir de babamın adı Bekir olmasın, Yusuf çok güzel” diye yalvarmıştı Hasan.

O gece şimşekler ardı ardına çaktı, gök yırtılırcasına gürledi. Çok yağmur yağdı, sel olup aktı. Anasının sesiyle uyandı. “Ahır su basmış” diye bağıırıyordu. Hemen üstüne ceketini giydi ve koşturdu evlerinin arkasına. “Sen çekil ana!” Bu benim işim” deyip, boyundan büyük küreği ustalıkla tutup, işe koyuldu. Anası içeriden o dışarıdan suyunu boşalttılar ahırın. Gün doğmaya yüz tutmadan işleri bitmişti. Onlar da bitmiş, tükenmişlerdi artık. Anası üstünü değiştirip işe gitti. Hasan da tavukları yemledi, ocağa odun taşıdı, ahırını kontrol etti. Üstünü değiştirip, ocağa çaydanlığı koydu fakat akli anasıdaydı. Yağmur hafiflemiş fakat hâlâ yağıyordu. Az sonra kapı çalındı. Gelen babasının bir arkadaşıydı. Buna çok sevindi, “Ben anama gidiyorum” diyerek çıktı evden.

Emine diz boyu çamura batmış, meyveliği basan suya yön vermeye çalışıyordu. Hasan, anasını o durumda görünce seğirtip boştaki bir küreği aldı. Birlikte arık aç-

maya çalışıyorlar, kemikleri donduran soğukta buram buram terliyorlardı. Emine, bir süre sonra oğlunu eve göndermek istedi. “Nereye gittiğini sanıyorsun sen” diye bağırdı Bekir Bey. “Babam evde yalnız, gitmem gerek” dedi Hasan. Sen misin bunu diyen? Koca avucuyla çocuğun yüzüne kocaman bir tokat attı ve sövdü. Küçüktü ama çok onurluydu Hasan. Bunu yediremedi kendine, içine sindiremedi çünkü babasından ya da anasından şimdiye kadar bir fiske bile yememişti. Küreği kapığı gibi vurmak için ona doğru yürüdü ama çamur çocuğu içine çekti. Hırsla başını kaldırdı, Bekir’i oradan uzaklaştırırken gördü. Anasıyla sarıldılar, orada öylece kaldılar. Daha sonra Emine onueve gönderdi.

Sabahın sert soğukunda büyük adımları küçük ayaklarına karşıtlık oluşturuyordu, minik parmaklarının bağlandığı avucu yara bere içindeydi. Yeşil gözleri, yüzüne yapışmış kumral saçlarının arasından bile görünebiliyordu. Üstü başı çamur içinde, omzunda küreği ile yola çıktı. Amacı, geçen hafta ısrarla okula gelmesini isteyen öğretmenin evine kadar gitmekti. “Çiftlik sahibiymiş, hıh! Sanki dünyanın sahibi, paragöz, inatçı, kalpsiz adamın bıyıklarını yolmak geliyor içimden,” diyerek yolda bir süre ilerledi. Karşıdan görülen okul binası hâlâ çok uzaktı ona. Küreği yolun kenarına fırlatıp, hızını arttırdı. Sonunda okula gelebildi. Öğretmenin kapısını çalıp çalmadığını bilemeden kendinden geçip kapı eşiğine yığıldı.

Nedenini bilemediği bir sıkıntıyla uyandı, yerinden kalkmadan çatıdaki tıprıtları dinledi bir süre. Gittikçe hızlanan yağmurun sesi, hırçın deniz dalgalarını anımsattı ona. Kalkıp pencereye doğru gitti aceleyle. Karadeniz’in kıyı kentlerindendi, alışıktığı bu ses, onun ruhunu okşuyordu. Yağmurun hızı gittikçe artmış, sis bahçe yüzeyine kadar inmişti. Öğrencilerini düşündü, “Bu kıyamette nasıl gelecekler” diye endişelendi Pazar günü olduğunu unutarak. Lojmanının penceresinden okulun giriş kapısını görebiliyordu, o yöne doğru baktı her günkü alışkanlığıyla. Giyinmek için içeri doğru gidecek gibi oldu fakat vazgeçti. Tekrar okulun kapısına doğru baktı, bir daha baktı. Kapının hemen önünde bir karartı mı vardı? “Sis göz yanılması yapıyor galiba” dedi kendi kendine fakat içi rahat değildi. Paltosunu pijamalarının üzerine geçirip, kapıya çıktı, şemsiyesini sert rüzgâr yüzünden açmadı. Hızla okul kapısına kadar koştu. Evet, yanılmamıştı suya düşmüş kedi görünümünde büzüşüp yatan bir çocuğu kapıdaki.

Kucaklayıp, koşarak lojmana getirdi çocuğu. Az önce çıktığı yatağına yatırıp, üstünü örttü. İvedilikle sobayı yakmaya koyuldu. Acele ettikçe eli ayağına dolaşıyordu. Öbür taraftan kalın kazağını, kullanılmamış çamaşırlarını çıkardı dolabından. Bir havluyu ısınması için sobanın karşısına koydu. Seri hareketlerle çocuğu soydu, ısınmış havluya sardı, saçlarını kuruladı. Yüzü ortaya çıkınca tanıdı onu. Okul bahçesinin dışından öğrencileri ve okulu izleyen çocuktı. Ardından kuru çamaşırlar giydirdi. Islak çarşafları değiştirip, çocuğu tekrar yatırdı. “Ailesine bildirmek gere-

kir ama nasıl" diye düşünürken pencereye doğru yürüdü. Yağmur hafiflemişti.

Çocuk bir taraftan titriyor, bir taraftan da yanakları al al yanıyordu. Minikliğine yakışmayan yaralar vardı ellerinde. Sayıklıyordu fakat dedikleri anlaşılmıyordu. Telaşla odanın içinde bir aşağı, bir yukarı dolaşmaya başladı. Dışarıdan küçük ayak sesleri geliyordu, çalınmadan kapıyı açtı hemen. İki kız öğrenciydi gelenler. Birinin elinde bir kap yemek, diğerinin eteğinde sıcak ekmek vardı. Öğretmenlerine yiyecek getirmişlerdi. İçeri aldı çocukları. Buram buram kokan ekmeği ve yemeği mutfağa bırakıp, kızların yanına geldi. Onları Hasan'ın başında ona bakarken buldu. "Tanıyor musunuz" diye sordu. Çocuklar başlarını salladılar. "Hasan bu" dediler. "Gidip ailesine haber edin, merak etmişlerdir," diyerek kendi şemsiyesini verip gönderdi onları.

Hasan'ın ailesi gelmeden çocuk uyandı. Öğretmeni görünce gülümsedi, "Su" dedi. Suyunu içtikten sonra kendine geldi. Öğretmen, "Meraklanma ailene haber vermeye gittiler," dedi. Çocuk, "Ben sana gelmiştim öğretmenim" dedi sıkılgan ve yorgun bakışlarla. Halsiz olduğundan yavaş yavaş başından geçenleri anlattı öğretmene. Şaşırarak dinliyordu onu, minicik yaşıyla başıyla nelere kafa tuttuğuna inanamıyordu öğretmen. Çocuğun sosyal cesaretini inanılmaz buldu. Sonra da çocukla birlikte Bekir'e kızmaya başladı.

Kapı gürültüyle çalınca koşturarak açtı öğretmen. Kapıda Muhtar, Emine ve köyden biri daha vardı. Çamurlu ayaklarıyla koridora gidiler, temiz zemini görünce utanarak durdular. Ayakkabılarını çıkarıp, koşturdu içeriye Emine. Gözyaşları, dışarıdaki yağmura öykünüyordu âdeta. Sımsıkı sarıldılar. "Ateşin var," dedi elini çocuğun alınına koyarak. Öğretmen, "Doğal. Çok ıslanmış, üzgün ve yorgundu," dedi. Yağmur dininceye kadar kaldılar lojmanda.

Öğretmen evinde yalnız kalınca hepsinin anlattıklarını değerlendirmeye başladı. Yaşı gelmiş bir çocuğun okul hakkı, çocuk işçi, sigorta hakkı gibi düşünceler yordu usunu. Muhtar, olanlara yarım ağız onay veriyordu, neden? İşin içinden çıkamayınca önce muhtar, sonra Yusuf ile konuşmaya karar verdi. Öyle ya, köyün öğretmeni olarak yalnız çocukları değil, yetişkinleri de bilgilendirmek görevlerinden-
di.

Aradan on gün geçmiş, Hasan'ın iyi haberini öğrencilerinden almıştı. Salı günü okul çıkışında muhtarın evine gitti öğretmen. Onu kıvançla karşıladı muhtar. Öğretmen, İhtiyar Heyeti'nin doğal üyesi olduğundan hemen diğer üyelere de haber saldı. Yemekte on kişi oldular. Birinci aza yanında bir şişe rakı getirmişti. Öğretmen yemekte içilmesine engel oldu. "Beyler, bugün burada ciddi işler konuşacağız, sarhoş olmayalım," dedi. "Bizim rakısız aklımız çalışmaz hoca" diye çıkışacak oldular, muhtar engel oldu.

Yemekten sonra önce köyün sorunları konuşuldu. Öğretmen hepsini not aldı.

Yol yapımı, elektrik, su getirilmesi için başvuru dilekçeleri yazdılar. Öğretmen, kasabaya toplantıya gideceği zaman birlikte hükümet konağında bu işleri yürüteceğini söyledi. Buna çok mutlu oldular. Köyle ilgili konular bitince Yusuf'un geçirdiği kazaya sözü getirdi. Muhtar ve üyeler çekinik davrandılar başta. "Bu olay sizlerin ya da oğullarınızın başına gelseydi, yine aynı sözleri söyler miydiniz" deyince sustular ve başlarını önlerine eğip düşündüler. İlk konuşan birinci aza oldu. "Oğullarımız, kendi mallarında Yusuf'un Bekir Beye çalıştığı kadar çabalamadılar," dedi. Ardından muhtar ve diğerleri, "Yusuf çok dürüst çocuktur" fikrinde birleştiler. "Kim-sesiz olduğu için tepe tepe kullandı Bekir Bey onu," dedi içlerinden biri. Bu öğretmenin yüreğini burdu, içi sızladı.

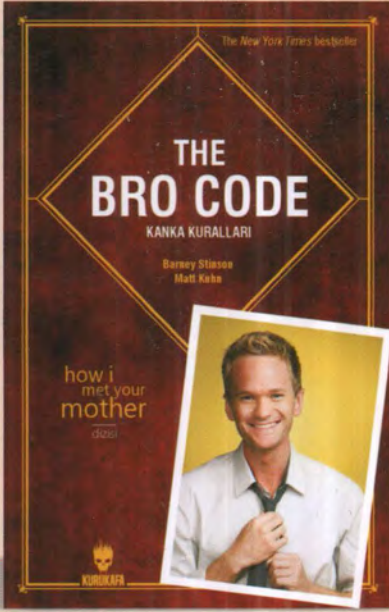
Ertesi gün okuldan çıkışta, evini bilen bir öğrencisiyle Yusuf'u görmeye gitti. Büyük bir sevinçle buyur ettiler onu. Hasan çevresinde dört dönüyordu öğretmenin. Ona çay, ceviz, kurutulmuş meyve sundu. Öğretmeni getiren çocukla birlikte dışarı çıkıp, çoktandır yapamadığı işi yaptı; oynadılar.

Yusuf, "Çok ekmeğini yedim, Bekir Beyin hakkını ödeyemem," diyordu, farklı davranırsa "sadakatsiz" olacağını düşünüyordu. Öğretmen, emekten, emeğin karşılığında ve sosyal güvenceden söz etti. Çalışanın haklarından konuştu. Kendinin ve ailesinin gelecek güvencesinden de söz etti. Bilmediklerini öğrenmek onu çok mutlu etti. "Kendimi toy bir delikanlı gibi sandım. Sağ ol öğretmen, bilgilendirdin beni. Hz. Ali 'Bana bir harf öğretmenin kırk yıl kölesi olurum' demiş. Ne doğru demiş" diyerek gönül borcunu dillendirdi.

O gece gözüne uyku girmede Yusuf'un. "Demek sigortam olsaydı, çalışmasam bile iyileşebilirdim. İyileşemesem bile karıma, çocuğuma yetecek parayı bağlarırlarmış. Geçim sıkıntısı çekmeyecekmişiz" diyerek umutlandı. Oğlunun okul aşkını, karısının gücünden çok çalışıp saklamaya çalıştığı yorgunluğunu düşündü. Üzüntüsünün ağırlığı yüreğini acıttı. Sabaha karşı kendince bir karar verdi. Hasan ile öğretmene haber saldı, "Akşama konuşum ol" diye.

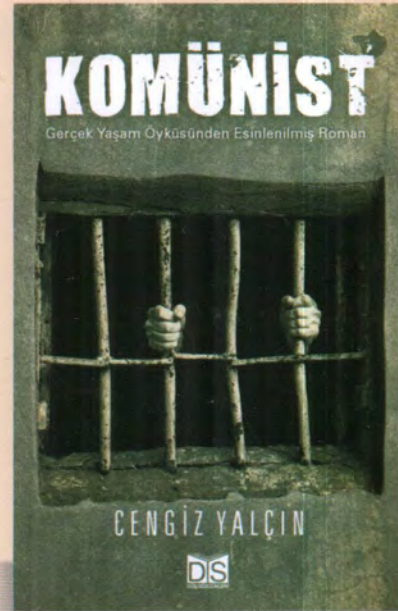
Yeni haftanın çarşamba günü kasaba pazarına gidenlerle kamyonu bekliyorlardı. Öğretmenin çantasında köye yatırımların istek dilekçeleri doluydu. Emine'nin bez torbasında ise Kaymakamlık ve Savcılığa yazılmış hak dilekçeleri. İkisinin de yüreğinde, Umut!

Anaaaa..." diye bağırarak meydana doğru koşan Hasan'a doğru döndü tüm başlar. Nefes nefese gelip, kulağına bir şeyler fısıldadı, onayını aldı anasının. Gerisin geri koşarak gözden kayboldu. Öğretmen gülerek "Hasan ne istiyor" diye sordu. Emine, "Hasan ne ister? Elbette okula gitmeyi..." dedi, umut dolu bakışlarını öğretmene çevirerek.



How I Met Your Mother dizisinin sevilen karakteri Barney Stinson'dan kankalığa dair efsane kuralları keşfetmeye ne dersiniz?

Gerçek yaşam öyküsünden esinlenilmiş, çok az sayıda insanın yaşayıp gördüğü veya şahit olduğu olayları bu romanda bulacaksınız.



www.arkadas.com.tr

ISSN 1300 - 1345



1300-1345